

DE EILANDBARON

Tijs Goldschmidt

DE EILANDBARON

Athenaeum—Polak & Van Gennepe
Amsterdam 2006

Dit boek verschijnt in samenwerking met
de Technische Universiteit Delft en de
K. L. Poll-stichting voor Onderwijs,
Kunst & Wetenschap

Copyright voorwoord en nawoord

© 2006 Tijs Goldschmidt

Copyright teksten berust bij
de respectievelijke auteurs

Copyright foto's

© 2006 Maarten Helle

Athenaeum—Polak & Van Genneep,
Singel 262, 1016 ac Amsterdam

Omslag en binnenwerk Marjan Landman

Omslagillustratie uit Karl-Heinrich Müller e.a.,
Stiftung Insel Hombroich. Museum und Raketenstation.
Stiftung Insel Hombroich, Neuss 2000

ISBN 978 90 253 1761 4

INHOUD

Disneyland, voorwoord prof. dr. ir. Jacob Fokkema 7

Inleiding Tijs Goldschmidt 11

Tijs Goldschmidt

De eilandbaron 13

Stephan Hannot

De contrasten van Insel Hombroich 33

Caspar Frenken

Distels – over Insel Hombroich 37

Jan Willem ten Dam,

Het jongetje en het onverwachte beeld 41

Janine Kiers

Het perspectief verandert 47

Floor Koppenaal

Illunsel Hombroich. Heb ik dan alles slechts gedroomd? 51

Marjoleine Georgette van der Meij,

PAL. Verhaal naar aanleiding van het bezoek aan Insel Hombroich 55

Jules Schoonman

Varkensvet 63

Michiel van Raaij

De hokjesgeest in het moeras 67

Roderick Hageman

Beschadigde hoofden, tijdelijk gevangen 75

Nawoord 80

DISNEYLAND

Observeren, beschouwen en meten. Interpretatie. Begrijpen, verdiepen en verbreden. Interpretatie als eiland of vluchtheuvel voor de geest. Dat heb ik geleerd. Biologie opent de ogen van de ingenieur. Tijs Goldschmidt opent de ogen van de ingenieur. Leren observeren zonder nu eens direct te denken aan oplossingen. Je in eerste instantie afvragen wat je nu eigenlijk ziet. Jezelf ruimte geven op het eiland van de interpretatie. Later volgen verder begrip, verdieping en verbreding. Wat kan ik met wat ik zie? Wat voel ik bij wat ik zie? Eerst kijken en dan de woorden. Woorden en betekenis. Het eiland voor conceptueel denken.

Het gastschrijverschap maakt de studenten, medewerkers en mijzelf rijk. De kunst van het interpreteren als pretpark voor intellectuelen, zoals Casper Frenken, een van de masterclass-studenten schrijft in dit boek. Disneyland voor de geest. Een van de studenten maakte tijdens een van de masterclasses van Goldschmidt zelfs 'zintuigzuilen' als kunst. Techniek om te voelen dus. Ik ben daar als rector magnificus van de TU Delft trots op.

Goldschmidt heeft de studenten en mij geleerd om juist in de fase van interpretatie vaag te denken en dat is gelukt. Nu is 'vaag' in de wetenschappelijke en helemaal in de technische wereld vloeken in de kerk. Je zou je als natuurwetenschapper voor vaagheid moeten schamen en moeten 'wegkijken', ander werk van Goldschmidt indachtig. Maar het is goed je als wetenschapper te realiseren dat je maar een heel klein deel van de werkelijkheid echt leert kennen. De rest is interpretatie. Je vormt voor jezelf een concept. Je moet in je hoofd afstand nemen en niet met je ogen knijpen maar juist je blik richten op de horizon. 'Twee plus twee

is vier, maar wat betekent vier?’ schrijft Pollack in zijn boek *Uncertain science ... Uncertain world*.

Tijdens het gastschrijverschap van Goldschmidt hebben we ook echt een eiland van interpretatie bezocht: Insel Hombroich in Duitsland. Het was voor mij en de studenten een onvergetelijke ervaring, een heus eiland waar kunst, techniek en natuur naadloos in elkaar overliepen. Wat is wat zou ik bijna willen vragen. Een eiland vol interpretatie dus.

Ik moet hierbij ineens denken aan het meest recente boek van Michel Houellebecq, *Mogelijkheid van een eiland*, waarin het draait om de nietigverklaring van de mens, geholpen door de biotechnologie, maar vooral ook door zichzelf. De mogelijkheid van een eiland biedt echter ruimte aan de hoofdpersoon. Conceptuele ruimte.

Kan zo'n eiland bestaan? Kun je verandering, technische verandering, buiten de deur houden? Eigenaar Müller onderhoudt zijn Insel Hombroich angstvallig. Bomen die zich al te ongebreideld vermenigvuldigen worden omgezaagd. Het moerasmuseum is een illusie, een zinsbegoocheling, schrijft Goldschmidt in dit boek. Biologen weten dat verandering niet te stuiten is, en ook nodig is om de diversiteit en daarmee de mogelijkheden op peil te houden.

Net als in de biologie is ontwikkeling, evolutie, van techniek ongewis want onvoorspelbaar. Natuur en verandering, techniek en ontwikkeling. Alleen, het een moet wel náást het ander kunnen bestaan. Duurzaam. Goldschmidts *Darwins Hofvijver* gaat daarover, althans een deel ervan. Het gaat over de Europese houding tegenover Afrika. Techniek als object en subject, techniek temidden van cultuur, economie en sociale processen. Techniek is immers een sociaal construct. Dat wisten we al, maar Goldschmidt heeft ons de mogelijkheid van een eiland geboden. Heeft ons geleerd te zien, te bekijken en breed weg te denken, vaag te denken. Ook de hersenen zijn een biologisch systeem, waarin je gedachten moet toelaten, concepten moet laten groeien zonder ze te rooien, je gedachten de ruimte moet geven. Stilstaan bij mogelijkheden. Hoe breder, hoe beter, hoe vager, hoe rijker. De komende tijd zullen studenten en medewerkers van de TU Delft zich verder verdiepen in

techniek, ontwikkeling en duurzaamheid, en daarbij is vaag denken van groot belang. Tijs, dank voor dit genereuze cadeau.

Prof.dr.ir. Jacob Fokkema
Rector magnificus TU Delft

Bronnen

Henry N. Pollack, *Uncertain Science ... Uncertain World*.

Cambridge University Press, Cambridge 2005

Michel Houellebecq, *Mogelijkheid van een eiland*.

Vertaling: Martin de Haan. Arbeiderspers, Amsterdam 2005

Tijs Goldschmidt, *Darwins hofvijver: een drama in het Victoriameer*.

Prometheus, Amsterdam 1994

INLEIDING

Tijdens een vraaggesprek voor het universiteitsblad *Delta* over het gastschrijverschap aan de TU Delft vroeg de interviewer naar mijn missie. Ik had daar toen nog niet erg diep over nagedacht, maar wist al wel in welke richting ik het wilde gaan zoeken. Ik stelde me voor dat ik te maken zou krijgen met technische studenten die, dag in dag uit, worden getraind om op een rationele en analytische manier problemen op te lossen. Studenten met een wetenschappelijke instelling die er eerder op uit zijn verschijnselen te verklaren dan ze te ondergaan en daarvan te getuigen. Ze leren mathematische modellen te maken, nanotechnologisch onderzoek te doen, of worden opgeleid om een gebouw neer te zetten dat niet instort. Dat overwegende zei ik voor ik het wist tegen die interviewer: 'Het lijkt me nuttig voor ze om vaag te leren denken.' Het gastschrijverschap is ten slotte bedoeld om studenten los te weken uit hun dagelijks routine en zo hun interessegebied te verbreden. Daarom leek het me geen gek idee om 'vaag denken', dat in de exacte wetenschappen zo goed als taboe is, als leitmotiv voor de masterclass te nemen. Wie jarenlang exact heeft gedacht, heeft stilte, licht en ruimte nodig om vage gedachten en associaties weer een kans te geven. Ik stelde voor om kort na de openingslezing af te reizen naar Insel Hombroich, dat me een uitgelezen plek leek om een begin te maken met vaag denken. Daar werd enthousiast op gereageerd en op 19 april reisden we in een bus van de Delftse Mekelweg naar Insel Hombroich, tussen het Duitse Neuss en Düsseldorf: de rector magnificus Jacob Fokkema, vergezeld door twee van zijn medewerkers en vanzelfsprekend de studenten die zich hadden ingeschreven. Bovendien reisden met ons

mee: Roderick Hageman en Livia Verstegen van de K.L. Poll-stichting, die steeds intensief bij het gastschrijverschap betrokken zijn geweest, en ook Joyce Roodnat, die bereid was geweest om me, na afloop van de openingslezing, te ondervragen over mijn drijfveren en voornemens. Ten slotte zat er in de bus nog een stille journalist van *Delta* die ons van 's morgens vroeg tot 's avonds laat nauwlettend in de gaten hield met het oog op een reportage. Mijn vraag aan de studenten was om naar aanleiding van hun bezoek een tekst te schrijven. Hadden ze, tijdens het bezoek aan Insel Hombroich, iets bijzonders meegemaakt? Daarnaast hadden we in overleg besloten dat zij zouden werken aan een constructie-opdracht: 'Toon iets, een kunstvoorwerp, maar het kan alles zijn, dat je een ander per se wilt laten zien. Verzin daar een vorm voor.' Na afloop van de afsluitende Vermeerlezing op 15 juni 2006 lieten de studenten aan het publiek inventieve constructies, diavoorstellingen of maquettes zien. De teksten die zij naar aanleiding van de excursie schreven waren toen nog niet afgerond, maar zijn nu, samen met mijn eigen bijdrage, in dit boekje gebundeld.

Tijs Goldschmidt

DE EILANDBARON

Tijs Goldschmidt

Degene die mij ooit vertelde over Insel Hombroich, een verscholen vrijplaats vlak over de Duitse grens, zal ik daar altijd dankbaar voor blijven. Krantenartikelen die er sporadisch over verschenen waren had ik tot mijn schande gemist en op eigen kracht zou ik het verborgen eiland nooit hebben gevonden. Reclame werd er destijds niet voor dit anticommerciële museum gemaakt, en nog altijd wordt daar weinig aan gedaan. Insel Hombroich is een bewaarplaats van duizenden kunstwerken in een idyllische omgeving. Het voelt als een goede plek, van de buitenwereld afgesloten, een uitgestrekte *hortus conclusus* waarin de bezoeker verschoond blijft van knetterende uitlaten, radio's, patatwalm of kinderwagens. Op dit eiland word je uitgenodigd architectuur, kunst en 'natuur' op een gelijkwaardige manier te ervaren. 'Kunst parallel aan de natuur', een uitspraak van Cézanne, was in het begin van de jaren tachtig het motto bij de totstandkoming van Insel Hombroich.

Het museumeiland is een initiatief van de puissant rijk geworden bouwmaatschappij Karl-Heinrich Müller, die sinds het begin van de jaren zestig als een bezetene en doorgaans met een opvallend goed oog kunst heeft verzameld: moderne en klassieke westerse kunst, maar ook Afrikaanse, Oceanische en Aziatische beelden en rituele voorwerpen. Kunst afkomstig uit sterk uiteenlopende culturele contexten, waarvan je vermoedt dat ze uitsluitend op grond van de persoonlijke voorkeuren van Müller bij elkaar is gebracht.

Tegen het einde van de jaren zeventig was de verzameling van de *begeistert* cultuurslappende Müller zo sterk uitgedijd dat hij de duizenden kunstwerken niet meer kwijt kon in zijn eigen huizen. Nadat pogingen

om de collectie onder te brengen in bestaande musea waren mislukt, begon hij te zoeken naar een geschikte plek voor een eigen museum. Om zo veel te verzamelen moet je over een zekere hebberigheid beschikken, maar tegelijkertijd was Müller ook buitengewoon gul en wilde hij niets liever dan dat zijn eiland, inclusief verzameling, voor publiek werd opengesteld.

In 1982 kocht hij Insel Hombroich, dat voornamelijk bestond uit verwaarloosd maïsland. Het terrein had meer weg van een vuilnisbelt dan van zijn utopie, al bevond zich er ook een park met daarin een onbewoonde villa van omstreeks 1820 die, na restauratie, door hem werd betrokken. Deze puingruwel besloot Müller, of de eilandbaron, zoals ik hem begon te noemen, om te toveren tot zijn moerasmuseum. Daar kon je, in de traditie van negentiende-eeuwse beeldenparken, van zowel de natuur als de kunst genieten. Müller trok geestverwanten aan met expertise op vele terreinen, zoals de filosofisch ingestelde landschapsarchitect, botanicus en ex-antiekhandelaar Bernhard Korte en bevriende beeldend kunstenaars als Gotthard Graubner en Erwin Heerich. Die laatste vroeg hij om paviljoens te ontwerpen waarin de collectie optimaal tot zijn recht zou komen. De eilandbaron verwachtte kennelijk dat een beeldhouwer beter dan een architect in staat zou zijn de brug te slaan tussen kunst en natuur. Het zouden uiteindelijk elf paviljoens worden die, rekening houdend met de geschiedenis van het landschap, over het hele gebied werden verspreid. Vaak werd er gebouwd op een plaats waar ooit al iets had gestaan. Zo werd een van de paviljoens, de Orangerie, gebouwd op de fundamenteën van een boerenschuur.

In de loop van de jaren tachtig werd het museumterrein uitgebreid met een stuk laagland ten westen van het riviertje de Erft. Pas in 1990 verwierf de eilandbaron een heuvelachtig gedeelte, de eigenlijke *broich*, en ten slotte kocht hij in 1994 voor een habbekrats een nabijgelegen raketstation met lanceerinstallaties, hangars en kantoorruimten waar tegenwoordig, dankzij het einde van de Koude Oorlog en de voortvarendheid van Müller, kunstenaars werken. Ook werden er door architecten als de Japanse Tadao Ando nieuwe gebouwen neergezet. De eilandbaron wilde zo voor elkaar krijgen dat de kunstenaars zich laten inspireren door de collectie en entourage, terwijl hun werk hopelijk

zal voorkomen dat zijn museum verandert in een mausoleum.

Na bij de entree een kaartje te hebben gekocht dat niet alleen toegang biedt tot het museum, maar ook recht geeft op een met toewijding gemaakte lunch die is samengesteld uit biologisch-dynamisch verbouwde groenten, granen en vruchten, daal je op weg naar de paviljoens letterlijk af in de wereld van de eilandbaron.

Een van de opwindendste en rijkst gevulde paviljoens is een groot vierkant gebouw dat het Labyrinth wordt genoemd. Het werd, op last van natuurbeschermers, door een geschoren haag omringd om het zo onzichtbaar mogelijk te maken. Wie het eenmaal heeft gevonden, raakt er vervolgens gemakkelijk de weg in kwijt: de muren blind, een wirwar van zalen en zaaltjes, te veel van het goede voor mensen zonder richtingsgevoel, zoals ik. Het lukte me niet me te oriënteren op het van boven invallende licht. Het was verdwalen voor gevorderden, de weg kwijtraken in een aan het oog onttrokken gebouw op een verborgen eiland. Ik voelde me losgeweekt worden uit het leven van alledag, en zo werden de voorwaarden om flink vaag te gaan denken en associëren steeds gunstiger. Terwijl dat door me heen schoot, werd ik *en passant* opgetild door de aanblik van een gemoedsverheffend stilleven van Fautrier, en even later door een assemblage van Kurt Schwitters waarin een scherp Delfts aardewerk was verwerkt. Nadat ik me had omgedraaid, viel mijn blik op een vrouwelijk houten lichaamsmasker van de Nago uit Dahomey. Donkerrode stippen op de zwangere bruine buik en daaronder haar geprononceerde geslacht. Een mooier voorbeeld van zo'n type buikmasker zag ik nooit eerder, en het riep de vraag op wanneer de triest stemmende schaamte voor de schaamlip in het Westen zijn intrede deed.

Met de afgewogen inrichting van het Labyrinth heeft vooral de schilder Gotthard Graubner zich bemoeid, wiens eigen werk in de centrale zaal ook ruim is vertegenwoordigd. Hij was het die een grijsgroen getinte assemblage van Schwitters verrassend achter een reeks dertiende-eeuwse Khmerbeelden plaatste, vrouwenfiguren waarvan de koppen ontbreken. Werden die door iconoclasten afgeslagen? De kunstwerken versterkten elkaar, de swingende tors van een tempeldanseress in grijze steen vond moeiteloos zijn vervolg in de ogenschijnlijk met groot gemak

vervaardigde Schwitters. Ik voelde me opgetogen en tegelijkertijd stil worden terwijl mijn blik langzaam heen en weer ging van de torsen naar de assemblage en weer terug. Een perfecte opstelling. Er is zo veel te zien in het Labyrinth dat je enigszins overdonderd raakt.

De beschilderde houten reliëfs van Jean Arp aan de witte muren stonden nog op mijn netvlies toen er in een vitrine tweeduizend jaar oude bronzen dierfiguren van de Amlasch uit Luristan opdoemden. Stuk voor stuk een lust voor het oog door hun verassende schematiseringen en abstraheringen. En wat een verademing dat niet elk beeld in een poenige vitrine staat, uitgelicht door een akelig spotje. De ruimten zijn van zichzelf licht genoeg, kunstlicht ontbreekt zelfs geheel. Is er 's winters in de namiddag niets meer te zien, dan sluit het museum. Door de mogelijkheid om de collectie te bekijken afhankelijk te maken van de beschikbaarheid van zonlicht, werd opnieuw een verband gelegd tussen kunst en natuur.

Om erachter te komen waar die dierfiguren vandaan kwamen heb ik wel enige moeite moeten doen, want informatieve bordjes bij de kunstwerken ontbreken. In *Ways of Seeing* (1972) betoogt John Berger dat het zien aan het woord voorafgaat, en dat het zin kan hebben dat zien een kans te geven zonder het bij voorbaat te laten vertroebelen door begeleidende tekst. Hij geeft daar ook een treffend voorbeeld van. Eerst toont hij de lezer een afbeelding van een schilderij van Van Gogh waarop vogels vliegend boven een korenveld te zien zijn. Niets aan de hand, zou je zeggen, maar dan volgt goed getimed op de volgende pagina een afbeelding van datzelfde schilderij met het bijschrift: 'This is the last picture that Van Gogh painted before he killed himself.' Het schilderij wordt daardoor onmiddellijk een illustratie van het bijschrift. De vogels zijn onmiskenbaar kraaien, en worden nu geïnterpreteerd als voortekenen van het naderend onheil. Zelf kijken en eventueel verwoorden wat je ziet, daartoe wordt de bezoeker door de eilandbaron uitgenodigd. Want, moet hij in de geest van Berger hebben gedacht, bordjes met kunsthistorische of educatieve teksten zouden de bezoeker maar verleiden om vluchtig te controleren wat daarop beschreven wordt en het werk verder voor gezien te houden.

Het was ook mijn gedachte dat het voor de studenten inspirerend

zou kunnen zijn om niet van allerlei voorgekauwd te krijgen. Toen ik als promovendus voor de Leidse universiteit naar Afrika vertrok, verbood mijn begeleider me te lezen over het onderwerp waarmee ik me zou gaan bezighouden. Het was de bedoeling vooral zelf te gaan kijken, lateraal te denken en nieuwe verbanden te zien, en vooral niet uitsluitend te bevestigen wat anderen eerder hadden vastgesteld en benoemd. Ik heb dat leesverbod altijd als vruchtbaar beschouwd.

Op Hombroich, waar je wordt teruggeworpen op eigen indrukken, bleek dat te werken. Een van de studenten, die eerlijk toegaf voorlopig meer geïnteresseerd te zijn in mensen dan in beeldende kunst, ervoer hoe hij via een omweg onvoorzien oog kreeg voor een spleetrom uit de Nieuwe Hebriden. Die had hem aanvankelijk niet aangesproken, totdat de trom een jongetje, met zijn ouders een dagje uit, in tranen deed uitbarsten. De student keek met het jongetje mee en zag dat hij was geschrokken van de expressieve kop met grimmige gelaatsuitdrukking boven op de trom. Het was de emotionele reactie geweest die zijn eigen blik voor de trom ontvankelijk had gemaakt. Een jongetje in plaats van een bordje. En dat was eigenlijk precies waarop ik had gehoopt: dat studenten, voorzover ze dat niet al deden, hun eigen begin zouden maken met kijken naar deze dingen.

Het ontbreken van bordjes, audiotools of andere informatie heeft natuurlijk niet uitsluitend voordelen. Wie tijdens zijn bezoek gaandeweg geïnteresseerd raakt, heeft geen mogelijkheid even wat namen, stromingen en jaartallen tot zich te nemen. De argeloze bezoeker wordt volledig aan zijn lot overgelaten. Behalve werken die behoren tot het beste dat de moderne kunst te bieden heeft, kocht de eilandbaron namelijk ook een flink aantal tamelijk inferieure schilderijen en beelden, vooral van vrienden. Voorbeelden daarvan zijn de gigantische schilderijen van de lokale grootheid Norbert Tadeusz, waarvoor boven op de heuvel zelfs een schitterend paviljoen met uitzicht over het hele eiland werd ontworpen. Een van de studenten had juist de meeste waardering gehad voor Tadeusz' werk en raakte in verwarring toen hij hoorde dat ik er niks in zag. Hij maakte Müller, maar ook mij als initiatiefnemer van deze dag, vriendelijk grijnzend het verwijt dat hij geen kwaliteitscriteria aangereikt had gekregen.

Ik verdedigde de eilandbaron door erop te wijzen dat er ook iets voor te zeggen is dat op Hombroich alle werken gelijkwaardig worden gepresenteerd. Het mag dan een allegaartje zijn, met schitterende hoogte- en foielelijke dieptepunten, maar de canon, of een andere hiërarchische indeling, wordt de bezoeker tenminste niet opgedrongen. Je mag hier je eigen weg vinden, niets is verplicht. De student vond dat eerder een ultieme vorm van betutteling. Hem was informatie waaraan hij grote behoefte had welbewust onthouden.

Behalve de paviljoens waarin de collectie staat opgesteld, zijn er ook verschillende gebouwen speciaal ontworpen om een bepaald zintuig te prikkelen. Een ervan zou je kunnen beschouwen als een tempel voor het licht, een voorwerploze kapel. Je wordt er getroffen door de manier waarop het licht naar binnen valt. Een ander paviljoen is geheel gewijd aan de optimale perceptie van geluid. Het is haast onmogelijk om in dit akoestisch geraffineerd ontworpen gebouw niet te gaan zingen of galmen. Vaag denken wordt niet alleen in de hand gewerkt door het ontbreken van een hiërarchische ordening in de verzameling, waarin autonome, tribale, prehistorische en westerse toegepaste kunst op hetzelfde plan staan, maar ook door de hoeveelheid aandacht die licht en geluid kregen toebedeeld.

Wat ik nog miste was een paviljoen voor de tastzin, want een mens moet kunnen strelen. Honden, katten, schildpadden, andere mensen, desnoods beelden. Dat laatste, beelden strelen, kan in het moerasmuseum. Het zal officieel zeker verboden zijn, maar de kans dat het onopgemerkt blijft als je het toch doet, is groot. Er lopen nog altijd geen suppoosten rond, want geheel in de geest van Müller moet dit een eiland van vertrouwen zijn. Een verademing voor wie uit Amsterdam komt en gewend is een drankje op een terras te moeten betalen zodra het door de ober op zijn tafeltje is neergezet. Ik maakte van Müllers vertrouwen mild misbruik en heb, toen ik de weg even kwijt was, mijn hand gelegd op de slurf van een grote stenen Ganesha. En dat terwijl ik terdege beseftte dat als een miljard mensen dat zouden doen, deze Ganesha geen slurf meer over zou hebben. Bij elke streling verdwijnt er een laagje van het beeld, al is dat zo flinterdun dat zelfs een nanotechnoloog het met moeite objectief zal kunnen vaststellen. Hoe miniem dat effect ook is, zo'n beroering

heeft voor een beeld definitiever gevolgen dan voor een mensenhuid, die zich voortdurend vernieuwt. Een kunstwerk is nu eenmaal geen levend organisme. De eilandbaron denkt daar anders over en schijnt erin te berusten dat een schilderij, beeld of danskostuum net zomin als een mens of dier het eeuwige leven heeft, en bepaalde daarom ook dat bij goed weer de deuren van de paviljoens mogen worden opengezet. Dat schilderijen daardoor craqueleren, zoals mensen rimpels krijgen, beschouwt hij als de natuurlijke gang der dingen. En net zoals hij het zou afkeuren dat mensen die ouder worden hun rimpels vol botox laten spuiten, vindt hij het onzin een schilderij dat achteruitgaat te restaureren. Het is een krankzinnige opvatting, al is het zeker aangenaam voor de bezoekers op mooie dagen niet te zijn opgesloten in een bedompte museumruimte. Bladeren waaien ongehinderd naar binnen, en af en toe rent er een veldmuis, *maze bright*, van de ene naar de andere drempelloze deuropening. Insel Hombroich is het enige museum waar ik samen met een verdoolde pad bij een vitrine met antiek Chinees glas heb gestaan.

In Duitsland valt mij doorgaans het grote aantal regels op: veiligheidsvoorschriften, verboden, verordeningen. Je kunt je er nauwelijks omdraaien zonder een regel te overtreden. De neiging om gedrag van mensen te willen controleren, beheersen, in ordelijke banen te sturen is sterk. Op Insel Hombroich daarentegen mag veel. Je voelt je vrij. Beelden staan onbeschermd in de ruimte, zodat je eromheen kunt lopen en ze van zo dichtbij kunt zien als je maar wilt. Zeker in de jaren tachtig, kort na de openstelling van het eiland, was het nog goed mogelijk een schilderij als *Troisième sexe* van Francis Picabia of een *Compositie* van Bart van der Leek van de muur te halen en ongestoord mee naar huis te nemen. Je moest misschien met een opblaasbootje de Erft overvaren of over een, twee sloten springen, maar dan had je ook wat. Het verbaasde me niet te horen dat er in die jaren nogal wat is gestolen, maar inmiddels zijn er wel alarminstallaties en wordt er wat beter opgelet. Soms denk ik: had ik destijds maar zo'n Picabia meegenomen, want vooral een schilderij van hem dat dicht bij een buitendeur hangt, heeft zichtbaar te lijden gehad, vermoedelijk van het gebrek aan klimaatbeheersing. En in zo'n geval, vind ik als hebbelijke kleine verzamelaar, is stelen voor de goede zaak misschien nog minder erg dan strelen. Een maker mag zelf

bepalen wat er met zijn werk gebeurt. Hij mag het desgewenst zelfs vernietigen, een verzamelaar niet. Een verzamelaar kan de werken uit zijn verzameling opslaan, in een kluis stoppen, of weigeren aan anderen te laten zien, maar andermans werk vernietigen mag niet. Ik gruw van iconoclasten. Het mag wat moralistisch klinken, maar een verzamelaar heeft de plicht goed voor zijn verzameling te zorgen. Hij is niet meer dan een conservator en heeft die werken als het ware in bruikleen. Ik beschouw de kunst in mijn eigen kleine verzameling in elk geval niet als bezit. Ik mag naar die voorwerpen kijken zolang ze onder mijn hoede zijn, en straks doet een verzamelaar van een jongere generatie dat, of hangen die dingen in musea. Het maakt een merkwaardige, haast paradoxale, indruk dat de eilandbaron in dit opzicht boeddhistisch laconiek is, op het onverschillige af, terwijl hij voor andere kunstwerken wel met zoveel toewijding zorgt.

Toen ik het Labyrint verliet en verder liep, scheerde vlak boven het water van de rustig stromende rivier een iriserend blauwe ijsvogel. Even later vond dit blauw zijn vervolg in de nog intensere monochroom blauwe werken van Yves Klein die bij elkaar hingen in een prachtig, geheel aan zijn werk gewijd zaaltje. En ik besepte ineens wat Müller beoogd moet hebben: natuur en kunst kunnen inderdaad op talloze onverwachte manieren een verbinding aangaan via jouw brein, bijvoorbeeld door een toegenomen gevoeligheid voor blauw. Zo'n verband leggen is vaag denken op zijn best. Je zou het op voorhand nooit hebben bedacht. Zo, stel ik me voor, zou poëzie kunnen beginnen. Omdat dat, naar mijn idee, zo ver afstaat van het maken van mathematische modellen, het oplossen van differentiaalvergelijkingen, of het berekenen van de sterkte van betonconstructies, had ik deze excursie verzonnen. Een dagje vaag denken voor studenten met een exacte inslag.

Voordat we naar Hombroich vertrokken had ik de studenten erop voorbereid dat het een park was voor contemplatieve pret met biologisch-dynamische trekken. Ik had ze verzekerd dat er op het hele eiland geen fout worstje te bekennen zou zijn en zeker niet in het restaurant, waar de lunch wordt geserveerd. Wanneer je via mond tot mond reclame hoort over Insel Hombroich gaat het meestal al snel over die lunch. Die heerlijke gratis lunch die is inbegrepen bij de prijs van het toegangskaartje. Het

is dan ook mijn schuld dat een van hen, niet tijdens het bekijken van een Dogonbeeld, of het horen van de groene specht, maar tijdens het gratis opscheppen in het zelfbedieningsrestaurant zijn indringendste ervaring opdeed. Hij meende zijn bord vol te hebben geschept met aardappelpuree, nam er een hap van en bleek in plaats daarvan een klont varkensreuzel in zijn mond te hebben gestopt. Reuzel, dierlijk vet nota bene, wel het laatste dat ik op dit eiland verwachtte. Reuzel die bedoeld was om het heerlijke roggebrood mee te besmeren voor wie geen zin had in een van de zelfgemaakte bosbessen- of aardbeienjams. Kennelijk is de organisatie in de loop der jaren minder strikt vegetarisch geworden. Vaag denken betekent zeker niet dat je niet meer op je hoede zou moeten zijn. Integendeel, de vage denker moet ook in het paviljoen van de smaak bedacht zijn op onvermoede sensaties.

Nadat ik mijn eerste rondje over het eiland had gemaakt, was me duidelijk geworden dat de eilandbaron er alles aan heeft gedaan om zijn utopie te verwezenlijken. De speciaal met het oog daarop ontworpen paviljoens van Heerich staan niet ver af van de traditionele lokale architectuur, maar voor deze omgeving en hun functie zijn ze heel geschikt. Ze zijn opgetrokken uit hergebruikt baksteen, hout en ijzer en hebben vloeren van marmer of basalt. Op modernisten pur sang schijnt deze architectuur een verdachte indruk te maken. Traditionele materialen in plaats van staal, beton en glas. Blinde muren in plaats van openheid, kan dat, in Duitsland, wel *kosher* zijn? Mij bevielen die paviljoens juist. Waarschijnlijk ben ik onvoldoende opgevoed in de modernistische traditie om de bezwaren te delen, al kan ik me voorstellen dat een stoel van Marcel Breuer niet helemaal op zijn gemak staat in zo'n uit baksteen opgetrokken gebouw.

Ook de manier waarop het landschap werd herschapen en oude beek- en rivierlopen werden hersteld, trof me. Een zijtak van het riviertje de Erft stroomt tegenwoordig weer door het lage gedeelte van het terrein. Door middel van pollenonderzoek werd onderzocht welke planten er oorspronkelijk op het eiland groeiden, en er werd vervolgens moeite gedaan om zoveel mogelijk van die inheemse planten, aangevuld met exotische soorten, een plek in het landschap te geven. Er was geen denken aan dat Müller, om het eiland bloem- en boomrijk te maken, gemakzuchtig

zijn toevlucht zou hebben genomen tot een standaard bermmengsel van deoverheid. De zeggeskeerden terug, de waterscheerling, de haagbeuken, treuressen en knotwilgen. Oorspronkelijk streng geschoren buxushagen die, doordat zij lange tijd aan hun lot waren overgelaten, Arp-achtige vormen hadden aangenomen, werden om die reden zo gelaten. Zij konden in die vorm kruisbestuivend werken tussen kunst en natuur. Zo degelijk vaag denken vast alleen Duitsers. Behalve planten vonden ook allerlei dieren een veilig *refugium* in deze kunstmatige natuur: tientallen vogel-, vlinder-, bijen- en hommelse soorten keerden terug. Er scharrelen tegenwoordig in het hoge gras zelfs vette beverratten die uitstralen: wij mogen hier ongestoord onze gang gaan, ontspant u zelf toch ook eens.

Karl-Heinrich Müller gunde het zichzelf, maar zeker ook de bezoekers, van wie hij hoopt dat het geestverwanten zijn of zullen worden, van agressie, concurrentie en sociale hiërarchie verschoond te blijven voor de duur van een bezoek. Op Insel Hombroich is nauwelijks plaats voor wat de eilandbaron in een artikel ooit 'mannelijkheid' noemde. Die associeerde hij met geweld en daarvan had hij een grote afkeer. En als je niet uitkijkt springt de eilandbacil over en heb je je opgeworpen als handlanger. Dat overkwam me toen ik op weg van het aan Heerichs beelden gewijde paviljoen in een euforische stemming verder slenterde. Iets naast het grindpad in het gras waren twee glanzend zwarte merelmanneltjes, vleugelmepend, verwikkeld in een gevecht op de grens van hun respectieve territoria. 'Niet vechten jongens,' zei ik in de geest van de baron, 'hier is plaats voor iedereen.' Mens noch merel hoeft hier te bewijzen dat hij dominant is over welke ander dan ook. Müller ging in zijn afkeer van concurrentie wel vér. Zelfs bomen die zich al te ongebreideld vermeerderden en, gemeten naar zijn egalitaire maatstaven, te veel beslag legden op ruimte en licht, werden afgezaagd.

Het moerasmuseum is een illusie, een zinsbegoocheling. En voor het eerst kreeg ik ook vragen bij deze hele onderneming en werd ik er benieuwd naar hoe Müller in de boze buitenwereld eigenlijk zijn mannetje had gestaan – want dat moet toch wel als je in korte tijd zo schatrijk wilt worden. Hoe vaag dacht de eilandbaron eigenlijk toen hij nog een keiharde zakenman was, of leerde hij soms vaag denken door kunst te verzamelen?

Ook buiten de paviljoens, die door de eilandbaron kapellen worden genoemd, kom je beelden tegen, zoals de ijzeren ridders, geharnaste hippies van Anatol Herzfeld, leerling van Joseph Beuys, die delen van het jaar op Insel Hombroich woont en werkt. Het zijn beelden die, hun immense volume ten spijt, nogal mager afsteken bij de meeste kunstwerken in de paviljoens, maar het neemt me voor de eilandbaron in dat hij zijn eigen gang ging, zijn vrienden onvoorwaardelijk steunde en er kennelijk maling aan had of hij al dan niet een kunsthistorisch verantwoorde collectie aanlegde.

Op het eiland voel je de respectvolle omgang van Müller en de zijnen met zowel de kunst als de natuur, die zij beschouwen als van een hogere orde. Zij hopen dat bezoekers door die houding en mentaliteit zullen worden opgetild en verwachten daarvan zelfs een heilzame werking. Ik mis de aanleg voor het sacrale en voelde geen enkele behoefte deel te nemen aan de zweverige therapeutische sessies die hier veelvuldig plaatsvinden. Maar dat het concept werkt, ondervond ik aan den lijve. Alle zintuigen werden in zoveel mogelijk registers geprikkeld. De geur van vers gras, de warmte van de zon, het gekwetter van een gezellig groepje wit-met-roze staartmezen, naast de aanblik van zo veel schitterende kunst, maakte dat ik anders ging kijken: plat op hun buik op het melkwhite glazen dak van een paviljoen lagen twee werklieden in zwarte overalls. Tussen hen in bevonden zich een ladder, een hamer en een schroevendraaier. Omkaderd door de houten balken en de stalen frames waarin het glas was gevat, lagen die werklieden en hun attributen, voor mijn gevoel, precies in de juiste verhouding tot elkaar gerangschikt. Ze veranderden in een tweedimensionaal beeld dat bestond uit donkere silhouetten. Het had, schoot het vaag door me heen, een knipsel van Felix Droese kunnen zijn, evenals Herzfeld een leerling van Joseph Beuys. Ik heb in de collectie helaas geen werk van Droese kunnen ontdekken, maar dankzij die silhouetten op het witte dakglas was hij toch even vertegenwoordigd.

Een van de indrukwekkendste paviljoens is gewijd aan de reusachtige stenen koppen van elfde-eeuwse tempelwachters uit Cambodja. Zij werden vermoedelijk in de jaren zeventig door aanhangers van de Rode Khmer afgeslagen van de lichamen, die in Cambodja achterbleven.

De koppen kwamen terecht in de kunsthandel en werden gered door de eilandbaron. Ook zij kregen een door Heerich ontworpen paviljoen, waarvan de voorzijde geheel bestaat uit een glazen wand. Daar kijken ze vanaf hun bijna menshoge sokkels op uit. Sokkels die aan de bovenzijde onder verschillende hoeken schuin oplopen en zo bewerkstelligden dat de scheef afgeslagen hoofden stuk voor stuk recht werden gezet. Na oog in oog te hebben gestaan met een van de koppen draaide ik me om en keek met het hoofd mee naar buiten. Een vredig uitzicht op rustig stromend water met daarachter een bosschage. De eilandbaron bezorgde deze beeldfragmenten, alsof het eerder levende wezens waren geweest, een voorlopige rustplaats. Het is een waardig eerherstel dat moeilijk te rijmen valt met zijn laconieke opvattingen over het conserveren van kwetsbare kunstwerken als het schilderij van Picabia.

De kern van de collectie wordt, zoals gezegd, gevormd door assemblages van Kurt Schwitters, reliëfs van Jean Arp, schilderijen van Bart van der Leek en andere modernisten die al lang en breed in de canon waren bijgezet toen Müller hun oude werk verzamelde. Je kunt je afvragen waarom hij deze dingen zo laat nog wilde aanschaffen. De assemblages van Schwitters waren toen ze gemaakt werden radicale kunstwerken, geduchte provocaties. Ze betekenden een breuk met de traditie van academisch werkende voorgangers. Zo'n assemblage, die kon bestaan uit enkele in elkaar geflanste stukken afvalhout, een versleten schoenzool en deurknop, wekte niet zelden de agressie op van zichzelf respecterende kunstminnaars. Dadaïsten als Schwitters, maar ook andere modernisten zoals Jean Arp of Theo van Doesburg, vonden het zinloos om na de barbarij van de Eerste Wereldoorlog op dezelfde voet verder te gaan. En net als Le Corbusier konden zij, getuige een uitspraak van Van Doesburg en de architect Van Eesteren uit 1924, nog zo naïef zijn te denken dat hun kunst de wereld kon veranderen: 'The age of destruction is over and done with. A new age has arrived, the grand age of construction.'

Zo lang na de Tweede Wereldoorlog, vanaf de jaren zestig, was die provocatieve kant van deze kunst uitgewerkt. Wie op Insel Hombroich naar een gefiguurzaagd en beschilderd houten reliëf van Arp kijkt, of naar zo'n assemblage van Schwitters, zal moeite hebben om na te voelen

hoe radicaal die werken vlak na hun ontstaan moeten zijn geweest. De kans is groot dat je er, in een idyllische stemming gemasseerd, vooral naar kijkt als esthetische kunstwerken. Dat is natuurlijk legitiem en er is ook weinig tegen te doen, maar je kunt je wel afvragen waarom de eilandbaron het niet heeft gewaagd werk van veel meer eigentijdse kunstenaars te verzamelen die nog niet waren bijgezet in de canon. Er zijn er wel enkele in zijn collectie te vinden, zoals Elsworth Kelly, of Yves Klein, maar waar zijn Sigmar Polke, Joseph Beuys en Lucio Fontana? Het is een punt van kritiek dat de eilandbaron vaker te horen zal hebben gekregen, maar het is niet terecht. Want aanvankelijk kocht hij wel degelijk werk van deze kunstenaars die, stuk voor stuk, veel belangrijker zijn dan zijn eigen protégés op het eiland. Müller kwam er in de loop van de tijd achter – en dat lijkt me toch het enige juiste criterium voor een verzamelaar – dat hij een voorkeur had voor het werk van mensen als Schwitters, Arp, Picabia en Van der Leek. Om werk van Schwitters te kunnen kopen deed hij doeken van Polke en Fontana van de hand. Zijn financiële middelen waren, hoe aanzienlijk ook, kennelijk toch niet onbeperkt, wat ook al blijkt uit het ontbreken van Mondriaan. Die was al zo onbetaalbaar dat Müller genoeg moest nemen met de minder radicale Van der Leek.

Denkend over zijn voorkeur voor dadaïsten en kunstenaars van De Stijl vroeg ik me af wat de oorzaak daarvan zou kunnen zijn. Zou het kunnen dat de eilandbaron, misschien zelfs onbewust, eigentijdse kunst uit zijn collectie verving door werk van vroege modernisten omdat die nog wel écht geloofden in een betere wereld? Kunstenaars konden na de Tweede Wereldoorlog onmogelijk vol goede moed opnieuw beginnen zoals de modernisten na de Eerste Wereldoorlog hadden gedaan, en misschien geldt hetzelfde voor een utopistische verzamelaar. Wat die laatste nog wel kon doen, was zich verschansen op een verborgen eiland en daar ‘een betere wereld’ bouwen, egalitair, zonder concurrentie of geweld.

Als daar iets van waar is, wordt wellicht ook duidelijk waarom hij dat werk van vroege modernisten op primitivistische wijze combineerde met Afrikaanse, Oceanische, Zuid-Amerikaanse en Australische tribale kunst. Want ook deze voorwerpen en beelden werden gemaakt door mensen die misschien niet zozeer in een betere wereld geloofden, maar wel in

de noodzakelijke aanwezigheid van hun beelden en idolen om kwade geesten te bezweren, vruchtbaarheid te bevorderen, of schaars water op te sporen. Dat is de modernisten zelf, die vanaf het begin van de vorige eeuw hevige belangstelling voor deze kunst hadden, zeker niet ontgaan. Dat het hier gaat om tribale en niet om autonome kunst, om kunstvoorwerpen, met andere woorden, die zijn ingebed in een geheel van ceremonieën en rituelen, en die vaak volgens streng bepaalde schema's worden gemaakt, doet daaraan niets af. Misschien heeft de eilandbaron het intuïtief goed aanvoeld. Misschien is er geen betere manier dan je eigen collectie, zo niet het hele eiland, op te laden met werk van vroege modernisten en tribale kunstenaars.

Ik ben geneigd dit eiland in zijn geheel ook als een soort kunstwerk te beschouwen, zozeer voelt het als een persoonlijk vormgegeven gebied waar elke hiërarchie is vervaagd. Je kunt nog verder gaan en Insel Hombroich opvatten als een zelfportret van Müller. Een utopist die niet alleen geloofde dat kunst de wereld kan verbeteren, maar ook een plek heeft gemaakt waar dat is gebeurd. Kunstmatig natuurlijk, maar het werkt echt.

Bronnen

Karl-Heinrich Müller e.a., *Stiftung Insel Hombroich. Museum und Raketenstation.*

Stiftung Insel Hombroich, Neuss 2000.

Alette Fleischer, *Wandelen langs beelden* (Doctoraalscriptie Vrije Universiteit)

Amsterdam 1998.

DE CONTRASTEN VAN INSEL HOMBROICH

Stephan Hannot

Op weg naar de skivakantie valt het misschien niet op, maar even voorbij Venlo, vlak bij Duisburg, ligt een onopvallend eiland. Hier is de droom van de eilandbaron Karl-Heinrich Müller werkelijkheid geworden, een eiland waar kunst in samenhang met de natuur staat opgesteld. Het eiland lijkt wel een andere planeet. Er heerst een overweldigende rust, slechts hier en daar wandelen mensen. De meest prachtige creaties van menselijk vernuft en creativiteit staan opgesteld in strakke paviljoens en op zorgvuldig uitgekozen locaties in de tuin. De paviljoens herbergen kunstwerken zonder naambordjes of andere begeleidende teksten, zodat er onbevangen naar gekeken kan worden.

Het is duidelijk dat ook over de tuin goed is nagedacht. Er zijn romantische gedeelten met melancholische treurwilgen; onder het bladerdek hangt blauwig licht waar af en toe een straal helder zonlicht doorheen snijdt om een boom vol witte bloesem onder de aandacht te brengen.

Daartegenover staan de kalere gedeelten, waar de zon vrij spel heeft en alles van een bleek licht voorziet, waar de architectuur meer op zichzelf staat. Hier zijn weidse uitzichten en liggen de mensen in de zon even uit te rusten. Elk gevoel van haast verdwijnt op het eiland.

Een van de dingen die mij het meest in het oog viel, was een klein beschadigd Khmerbeeldje dat ik van een afstand zag staan. Juist op dat moment viel een straal zonlicht op het beeldje, het leek wel een engel omringd door het donkere groene woud.

Maar deed het er werkelijk toe wat er stond, had een oude schoen

of een slecht bijgehouden buxusboompje niet hetzelfde effect kunnen sorteren? Ik kon van die afstand het beeldje namelijk niet goed zien. Ik kan mij herinneren dit effect eens waargenomen te hebben bij een wanstaltig beeldje in de tuin van mijn ouderlijk huis. Een beeldje dat zelfs de Intratuin niet had durven verkopen, met als dieptepunt het laffe straaltje water dat erdoorheen gepompt werd, zodat het zogenaamd idyllisch uit de kruik liep van de vrouwenfiguur die het beeldje voor moest stellen. Maar toen de zon er op de juiste manier zijn licht op liet schijnen terwijl de druivenplanten in de pergola erachter in vol blad stonden, was het beeldje ‘mooi’ en viel het mij op.

Is het eigenlijk wel belangrijk dat er prachtige Khmerbeelden op het eiland staan of had het net zo goed vol gezet kunnen worden met oude schoenen, mits er maar voor gezorgd zou worden dat de omgeving ideaal was? Er staan wel meer dingen op het eiland waarvan betwist kan worden of ze echt mooi zijn. De gelaste beelden van Anatol Herzfeld komen zelden boven het niveau uit van de kunst in de stadsparken van middelgrote gemeenten. Sommige zijn net goedkope kopieën van *Star Wars*-figuren. Maar als ze buiten het meer beboste gedeelte van het eiland worden geplaatst, waar ze uitkijken over de open vlakte van het park, lijken deze wachters op hun plaats. Alsof ze moeten controleren of de bezoekers van het eiland zich wel aan de ongeschreven regels houden.

In het dicht beboste gedeelte, waar het zicht sterk belemmerd wordt doordat nergens over een grote afstand gekeken kan worden omdat er altijd wel een treurwilg in de weg staat, wordt de kunst geconfronteerd met kleine boompjes vol bloesem, kronkelpaadjes en bruggetjes. De afstanden tussen de bezoeker en de kunst geven de maat aan, en doordat de begroeiing het zicht beperkt zijn die afstanden altijd klein.

Buiten het romantische gedeelte bepalen de heuvels, de grasweides en daartussen de paviljoens de afstanden. De paden liggen veel verder uit elkaar, waardoor de afstanden veel groter zijn. In een oogopslag kan men het hele gebied overzien. De afstand tussen de bezoeker en de kunstwerken is veel groter. De subtiele Khmerbeeldjes zouden hier wegvallen, maar de robuuste beelden van Herzfeld vallen nog steeds op.

Helaas zouden ook enkele oude reuzenschoenen opvallen op deze weide; en als er even over nagedacht werd, zou het ook mooi kunnen zijn. Maar hier zit hem juist de kneep: een oude schoen tussen de bomen is alleen mooi als het licht er precies goed op schijnt, net als het beeldje in de tuin van mijn ouders. Door een goede plek in het landschap of tuin te zoeken kan de schoen veranderen in een mooi voorwerp, misschien wordt het dan zelfs wel kunst. Het is dan net als Insel Hombroich een samenspel van omgeving en kunst, dat op zichzelf weer nieuwe kunst is. Dat de oorspronkelijke kunst niet zo heel goed was, is niet meer van belang.

Deze kunst lijkt in dit opzicht erg op de readymades van Marcel Duchamp. Hij plaatste een urinoir in een museum en verklaarde dat het kunst was. Het verschil met Hombroich is dat het urinoir ook in het museum niet mooi is, hoewel het dan misschien kunst is.

Met de elegante snor die hij op een poster van de *Mona Lisa* schilderde, kwam hij al meer in de buurt van het idee van Hombroich, het resultaat ziet er nu ook mooi uit, voornamelijk omdat de *Mona Lisa* mooi is. Essentieel voor dit werk is echter dat de *Mona Lisa* een onderdeel is van het collectieve geheugen, het is kunst omdat het werk onmiddellijk de associatie met heiligschennis oproept.

Op het eiland is het juist van belang dat het geheel samenwerkt zonder dat de bezoeker zich bewust moet zijn van de kunstgeschiedenis. Het is de momentopname van de werken die zo beïnvloed wordt dat de gecombineerde ervaring van omgeving en object een positievere (en meer kunstzinnige) indruk achterlaat dan de individuele kunstwerken of de tuin op zichzelf.

DISTELS – OVER INSEL HOMBRIÖCH

Caspar Frenken

Hedenavond zag ik Wim de Bie op tv vertellen over slechtvalken die via een link op zijn weblog te bekijken waren. In hun nest was een webcam geïnstalleerd die het leven van de diertjes vastlegde. Vorig jaar was de site al een hit geweest, vertelde Jeroen Pauw, en door infraroodcamera's en geluidsverbinding zou het succes dit jaar nog groter worden. Nu ken ik Wim de Bie al wat langer en vertrouw ik erop dat hij zelf ook wel inzag dat er hier iets vreemds aan de hand was. De nieuwe infraroodbeelden zou hij naar mijn verwachting alleen maar toejuichen, in plaats van ze af te doen met: 'Dat gaat te ver.' Want: waar trek je de grens?

Gelukkig wilde De Bie ons nog graag even wijzen op wat volgens hem een betere variant was van deze webcam: livebeelden van een tunneltje in Noorwegen waarop helemaal niets gebeurde. Een verkeerstunneltje ergens in de bergen waar geen mens gebruik van maakt. 'Dit is kunst, althans, dit heb ik tot kunst verheven,' lichtte hij stralend toe. (Ik voelde met hem mee.) Het was inderdaad mooi en het was misschien ook nog wel kunst. Het leek in ieder geval eerlijk en puur, en dat is toch waar we collectief naar op zoek zijn. De vogelwebcam trok op z'n hoogtepunt meer dan honderdduizend bezoekers per dag en lag na de tv-uitzending van gisteravond plat doordat het netwerk de overvloed aan nieuwsgierige bezoekers niet meer aankon.

Een aantal jaren terug verbaasde ik mezelf met een flauwe golf van adolescentie, aangewakkerd door een ongekend schuldgevoel over mijn vroege tienerjaren. Ik zag een film over jongens die op een warme

zomeravond na school in het park speelden en schijnbaar veel plezier met elkaar hadden. 's Avonds zochten ze stiekem meisjes op en gooiden steentjes tegen hun slaapkamerraam, etc. etc., het bekende verhaal. Ik wilde ook zo'n jeugd met een groen grasveldje bij een houten veranda met schommelstoel en krantenjongens. Dat het niet voldeed aan de cultureel verantwoorde normen die ik van mijn ouders had meegekregen, interesseerde me niet. Dat mijn jeugd zo goed als voorbij was en dat er niets meer aan te doen was, frustreerde me des te meer.

Ik wilde mezelf ervoor behoeden dat ik in de toekomst ooit mijn hoop zou vestigen op een plek als Insel Hombroich, maar het is eigenlijk al te laat. Wanneer ik mijn ouderlijk huis in Limburg bezoek, wil ik zoveel mogelijk van de rust daar profiteren, maar ik moet er steeds meer voor doen om die ook werkelijk te vinden. Een van de weinige plekken waar het nog wel eens wil lukken is Insel Hombroich, waar een zo allesoverheersende rust kan heersen dat zelfs de hardnekkigste angst er niet tegen is opgewassen. Het is altijd maar voor even. Ik ben het paradijs nog nooit in een park tegengekomen.

De Bie schreef afgelopen zomer op zijn weblog vol lof over zijn bezoek aan Insel Hombroich. Nu vind ik hem ook echt het soort persoon dat zich daar op zijn plek voelt. Het vertegenwoordigt een literaire vorm van goede smaak die ik steeds meer heb leren waarderen.

Het is vooral heel gezond en onschuldig, tegen het antroposofische aan, of misschien net eroverheen. Het komt voort uit een tragische behoefte aan inhoudelijkheid die heeft geresulteerd in een vals natuureiland met verstikkende geometrische architectuur die zichzelf veel te origineel vindt. Het is alsof ik door een gebied wandel dat radioactief besmet is. Het is leeg en vreemd en te aangenaam om geloofwaardig te blijven. Ik ben klaarwakker. Het voelt als hoofdpijn op een zondagmiddag en theedrinken om te kalmeren, maar dan zonder succes. Aan de rand van het gebied tekenen zich aan de horizon rokende fabriekspijpen af naast de silhouetten van de oude industrie. Hier en daar is er een berg onverwerkt afvalmateriaal te onderscheiden. Er staat een hekje om het paradijs.

Het is een opluchting om te zien dat het maar een droom was. Abrupt komt er een einde aan het wilde gras en de distels en gaat de begroeiing over in een kapot gespoten grasveldje in een fruitboomgaard. Verder landinwaarts lopen een paar hoogblonde Hollandse madammen op sandalen van hun dagtripje te genieten. Ze weten zéker dat ze een goede daad verrichten. Een stevige wandeling door de natuur en af en toe kunst: dit moet het zijn! Ze kunnen niet wachten om het aan hun vriendinnen te vertellen. Voor hen die eigenlijk geen verstand hebben van kunst is het een leuke ervaring met hapklare brokken cultuur, voor hen die er wel verstand hebben is het een verfrissende variatie op wat men al kende, het doorvertellen waard: verantwoord en gegarandeerd succes... Een pretpark voor intellectuelen, wat je wilt.

In zijn openingslezing voor de masterclass waarschuwde Tijs Goldschmidt de deelnemers ervoor bij hun bezoek aan Insel Hombroich de verleiding te weerstaan om ook een bezoek te brengen aan de nabijgelegen raketbasis, een vergelijkbaar park dat nog in aanbouw is. Ik denk dat ik wel begrijp waarom. Het is het paradijs *under construction*. De eerlijkheid waar je bij Insel Hombroich naar moet zoeken ligt hier aan de oppervlakte. Vers aangelegde wandelpaadjes en kale betonnen constructies voor wat paviljoentjes moeten worden. De begroeiing is nog niet dicht genoeg om de industrie aan het zicht te onttrekken. Het enige paviljoen dat er al staat is een betonnen oprisping van Tadao Ando die vloekt met de collectie die er wordt getoond, een mislukt tafereel. Daar vond ik de rust die ik zocht.

‘Afblijven en laten zoals het is,’ zou ik willen zeggen, ‘ik verhef dit tot kunst.’ Misschien moet ik dat laatste maar niet doen, ik vrees dat er weinig van over zal blijven. Wat heb je aan livebeelden van een verkeerstunneltje zonder verkeer in Noorwegen wanneer er nog duizenden anderen met je meekijken? Ook al denk ik niet dat ze het lang volhouden, de lol is er zo wel af. Of niet? Als ik dan toch beweer rust te kunnen vinden in de eerlijkheid van menselijke onvolmaaktheid in het streven naar een hoger ideaal, wat is er dan mooier dan me samen met duizenden anderen collectief blind te staren op een verlaten plek? Ik word er misselijk van,

zo iemand wil ik niet zijn. Misschien moest ik maar wat beter mijn best doen en gewoon net als alle anderen opgaan in al het moois dat Insel Hombroich te bieden heeft.

HET JONGETJE EN HET ONVERWACHTE BEELD

Jan Willem ten Dam

Eigenlijk wilde ik opschrijven dat ik terug zat te denken aan de vrijdag waarop wij Insel Hombroich hebben bezocht. Maar ik bedenk me. Ik probeerde eraan te denken, maar het schiet niet zo op. Ik word afgeleid. Waardoor dan zou je je kunnen afvragen, maar dat weet ik niet. Door het weer waarschijnlijk, ik zit hier in de zon. Lekker warm. Ja, lekker warm. Eigenlijk net té warm. Dat is wat ik lekker vind, net te warm. Niet veel te warm, maar zo warm dat wanneer je een verkoelend briesje voelt je daar even van geniet en beseft hoe gelukkig je bent met het weer. Tevreden op een manier die ultiem geluk lijkt te overtreffen.

Goed, ik probeerde dus terug te denken aan de dag van de excursie. Het was dat het me de dag van tevoren was verteld dat het een mooie dag zou worden, anders was het weer zeker hetgeen geweest dat mij het meest had verbaasd. Of was het de opdracht om een stukje te schrijven over hetgeen je het meest had geraakt? Dat was dan toch zeker het weer. Ongelofelijk eigenlijk hoe blij ik kan zijn met een lekker zonnetje.

De zon is niet het enige wat me afleid, nee zeker niet. Ik zit namelijk op straat, op de stoep eigenlijk. Vóór de sociëteit van mijn studentenvereniging. Af en toe lopen er mensen in of uit. Mensen die een praatje met me maken of mensen met wie ik een praatje maak. Ik ben meer een prater dan een schrijver, dat is zeker. Of ben ik toch meer een denker? En wég is de zekerheid.

De mensen leiden me dan misschien af van het schrijven, mijn hoofd raakt er niet leeg van, zoals van het zonnetje. Ik geniet van het praten, van de aandacht. Ook van die van voorbijgangers, van het oogcontact met kleine kinderen die in het voorbijgaan al spelend bijna over me

struikelen. Allemaal lekker onschuldig, puur genieten, niet iets hoeven te verantwoorden of het gevoel hebben iets te moeten verantwoorden. Soms wens ik me altijd zo te kunnen voelen. Zo vrij van zorgen alles kunnen doen waar je zin in hebt, overal van genieten, van alles wat je doet en van alles wat je laat, zonder bang te zijn anderen te kwetsen of je eigen belangen te schaden.

Net liep er een verstandelijk gehandicapte vrouw langs. Ze stopte om me aan te spreken. Zij zei iets over twee vrienden van me die net de sociëteit uit waren komen lopen. Eigenlijk zei ze alleen iets over het meisje dat achter op de fiets sprong bij een van hen. Om naar de supermarkt te gaan, om boodschappen te doen. Ik wist dat ze op weg waren naar de coffeeshop. Ik vond dat ik die vrouw dat niet kon vertellen. Was ik bang haar te kwetsen of was ik bang haar te moeten uitleggen wat drugs zijn? Misschien schaamde ik me ten opzichte van de buurvrouw. Ik weet het niet.

De buurvrouw, de vrouw die naast de sociëteit woont, zit naast me. Twee meter zit ze van me vandaan, in hetzelfde zonnetje. We zitten al drie kwartier naast elkaar. Zij zit te lezen. Ik zit te schrijven. Toen ik de stoel waar ik nu op zit buitenzette, heb ik haar gegroet. Of ze heeft het niet gemerkt, of ze reageerde niet. Misschien is haar reactie mij gewoon ontgaan, ik weet het niet.

De verstandelijk gehandicapte vrouw vond in ieder geval dat mijn vrienden naar de supermarkt gingen. Ik niet. Ik twijfelde. Ik wist het natuurlijk weer eens niet zeker. Ze hadden me gezegd naar de coffeeshop te gaan, maar ja... Misschien hadden ze tegen me gelogen of hadden ze hun plan gewijzigd.

De verstandelijk gehandicapte vrouw leek die twijfel niet te hebben. Ze groette me, ik groette haar en ze stapte maar weer eens op. Na drie stappen hield ze stil. Ze stond nu bij mijn buurvrouw. Ze leek mij en ons gesprek te zijn vergeten. Ze groette nu de buurvrouw, die ze nog niet eerder opgemerkt leek te hebben toen ze naast haar stond. De buurvrouw groette haar terug, al was het iets minder enthousiast dan ik had gedaan. 'Wat een rare beesten heb jij op je tietten,' zei de voor mij nog steeds naamloze vrouw tegen de buurvrouw. Ik moest lachen. Niet

te hard natuurlijk, dat durfde ik niet. Mijn buurvrouw had het niet door. Ze was een beetje gechoqueerd en stamelde dat het opgedrukte draken waren. De verstandelijk gehandicapte vrouw had nergens boodschap aan. Ze zei: 'Ach, je moet het zelf maar weten, jij moet ermee rondlopen', en liep weer verder.

Ik probeer bij mezelf na te gaan of de dingen waar ik mij het meest over verbaas de dingen zijn die ik totaal niet begrijp in anderen of toch de dingen die ik juist in mijzelf herken. Ik kom er niet uit, ik heb een glimlach om mijn mond. Ik besluit dat de mensen me allemaal raken, maar het meest toch de blijde mensen. Ik weet dat dat niet helemaal waar is, maar toch. Ik ben blij en ik geniet. Net als toen we op excursie waren. Ik vond het leuk, die excursie. Hoe nietszeggend is dat? Iets leuk vinden...

Maar ja, op dit moment kan ik me niet zo druk maken over wat ik opschrijf.

Toch neem ik me voor nog even mijn best te doen. De opzet van het museumeiland had me niet verbaasd. Ik had al zoiets gehoord. 'Wel bijzonder was het,' was mij verteld, en dat was het ook. Best leuk, maar het was niet iets wat me heel erg raakte. Wat me verbaasd had was dat ik Jules overal tegen was gekomen. Liep ik net weer een paviljoentje uit, kwam hij juist aanlopen. Het kon toeval zijn, of een illusie. Misschien merkte ik hem het vaakst op omdat ik hem het beste ken van alle deelnemers. Mijn vriendin ken ik natuurlijk veel beter, maar ik was meer met haar samen geweest, dus haar daarom minder vaak tegengekomen, hield ik mezelf voor. Ik weet nog dat ik het die vrijdag Jules heb voorgelegd, dat ik hem zo vaak tegenkwam. Volgens hem was het omdat wij ongeveer dezelfde route liepen, alleen bij andere dingen stilhiel. Als de één stilhiel liep de ander verder. Als de één dan weer verder liep kwam hij de ander, die ondertussen ergens anders was gaan stilstaan om iets te bekijken, weer tegen. Ik geloofde het niet helemaal. Voor mijn gevoel kwam ik Jules juist steeds tegen als we elkaar in tegen liepen. Ik weet ineens niet meer zo zeker of 'in tegen lopen' wel Nederlands is. Maar wat ik bedoel is dat, naar mijn idee, we elkaar juist steeds tegemoet waren komen lopen, in plaats van dat de één de ander achterop was gelopen.

Waarom dit me zo intrigeerde, weet ik niet. Misschien omdat het het enige was dat die dag niet als iets heel natuurlijk op me overkwam. De rest leek me volkomen vanzelfsprekend. Het afwezig zijn van suppoosten, bijvoorbeeld. Om eerlijk te zijn heb ik ze geen moment gemist. Het viel me niet eens op. Ik wist het natuurlijk al van tevoren, omdat Tijs het had verteld, maar het leek gewoon zo te horen. Alleen Jules, wat grappig dat ik die steeds tegenkwam.

Ik vraag me af hoe ik hier nu een stukje over moet schrijven. Maar waar moet ik anders over schrijven? Ik zou een verhaaltje kunnen vertellen over iets wat me het meest geraakt heeft. Over Jules, die ik steeds maar leek tegen te komen, heb ik me het meest verbaasd. Het meest geraakt was ik door iets anders. Op een gegeven moment was ik ergens binnen in een paviljoen. Er stond een groot beeld. Ik wist weer eens niet goed wat ik ervan moest denken, maar ik vond het wel mooi. En ik vond het groot. Ik heb in mijn leven natuurlijk vaak veel grotere beelden gezien, maar dit beeld vond ik toch gróót. Dat kwam door de omgeving en door het verwachtingspatroon dat ik had. Ik had in dat paviljoen al meerdere beelden en schilderijen gezien. Maar geen enkele daarvan was zo groot als dit beeld.

Mijn vriendin had het beeld al gezien. Je kon het paviljoen op de vier hoeken van het gebouw uitlopen. Ze had een andere route genomen dan ik en buiten troffen we elkaar. Ze wilde me vertellen wat voor indruk het beeld op haar gemaakt had. Ze vroeg me als eerste of ik het al gezien had. Ik vroeg me af wat het was waarvan zij zich afvroeg of ik het al gezien had. Ze liet de foto zien die ze ervan had gemaakt en probeerde me uit te leggen waar het ongeveer stond. Ik bekeek de foto, maar had het beeld nog niet gezien. We gaven elkaar een zoen, dezelfde zoen... en liepen naar binnen waar de ander naar buiten was gekomen. Ik was het beeld alweer vergeten toen ik Jules tegenkwam. Hij stond met Tijs en nog iemand anders te praten. Floor, mijn vriendin, kwam ook weer aanlopen. Ik liep de hoek om en opeens stond het beeld daar. Het duurde misschien twee seconden. Toen was de betovering weer verbroken en vroeg ik me af hoe ik het het best op de foto kon zetten.

Ik weet niet meer of ik de foto al had gemaakt toen ik een klein jongetje aan de hand van zijn moeder dezelfde hoek om zag komen. Het jongetje had het beeld nog minder verwacht dan ik. Uit zijn gezichtsuitdrukking sprak pure schrik. De tranen sprongen in zijn ogen en zijn gezicht werd wit. Hij liet de hand van zijn moeder los en liep snel terug de hoek om, terug naar waar hij net samen met zijn moeder vandaan was gekomen. Zijn moeder volgde hem iets later en daar stond ik weer alleen (of samen met het beeld, zoals je wilt). Mijn aandacht was nu geheel bij het jongetje en ik was het beeld vergeten. Daar stond ik dan. Ik voelde me overvallen door de reactie van het kind. Hoe zou hij zich voelen, vroeg ik me af. Wat zou er in hem omgaan? Lang stond ik er niet over na te denken, daar kwam het jongetje weer aanlopen. Ditmaal aan de hand van zijn vader en zich bewust van wat ze om de hoek zouden aantreffen. Nu zijn papa erbij was durfde hij wel. Dat dacht hij althans. Het beeld was nog steeds even groot en had niet bewogen. Het stond er nog onveranderd bij. Eigenlijk was het ook nog steeds even angstaanjagend, voor het jongetje in ieder geval. Grote bange ogen keken naar de nog veel grotere ogen van het beeld. De interesse en nieuwsgierigheid leken het van zijn angst te winnen.

Soms wil ik wel weer een klein kind zijn, zo lekker vrij van alles, soms ben ik juist blij dat ik geen klein kind meer ben, soms weet ik het niet. Maar vaak denk ik er niet over na wat ik wel zou willen en wat niet en geniet ik gewoon van de zon.

HET PERSPECTIEF VERANDERT

Janine Kiers

In 1982 koopt de rijke Duitser Karl-Heinrich Müller het eiland Hombroich en in de jaren die volgen het gebied eromheen. Hij richt het landschap in, bouwt verschillende paviljoens en exposeert er zijn collectie kunst van alle tijden en continenten.

Met grote tussenruimtes zijn de paviljoens verspreid over het eiland. De paviljoens en de bezoekers gaan op in hun omgeving. Ongehinderd door kaartjescontrole, suppoosten of gesloten deuren loopt de bezoeker door het park en de paviljoens in en uit. Buiten hoort hij vogels, ziet gras, water en bomen, voelt de zon en ruikt de aarde. De kleuren zijn natuurlijk, groen en bruin, de zon verlicht ze fel en geeft warmte, verschillende vogels zingen, water stroomt, de geuren zijn aards. De waarnemingen zijn vanzelfsprekend en natuurlijk. Door de grote, open deuren betreedt de bezoeker de paviljoens. Binnen, in alleen daglicht, staan de elfde-eeuwse boeddha's naast de moderne westerse schilderijen. Het licht is getemperd, de geuren gedempt en het is koel en stil. De kleuren en vormen van de kunstwerken zijn door de elfde-eeuwse Aziatische beeldhouwers en de moderne westerse kunstenaars met een specifieke intentie gemaakt. De beleving van de ruimte in de paviljoens is door de architecten van Insel Hombroich exact zó bedoeld. De beeldhouwers, schilders en architecten hebben over onze waarnemingen nagedacht.

Bijna ongemerkt verlaat je vervolgens de ruimte, je hoeft geen gang, portaal of deur door. Opeens sta je buiten en daar lijken de vertrouwde natuurlijke vormen, kleuren, geuren en geluiden ineens óók zo bedoeld. Felgroene jonge blaadjes tegen een blauwe lucht. Het riet weerspiegeld in het water. Het geluid van stromend water en zingende vogels. Met

geconditioneerde ogen bekeken, lijken zij ook ineens ontworpen, bedacht om iets te zeggen, iets te laten zien of omwille van hun schoonheid. We zien ze in een nieuw perspectief.

Milan Kundera laat zien dat we ook ervaringen in een nieuw perspectief kunnen zien. In *Lachwekkende liefdes* schrijft hij: 'De mens loopt geblinddoekt door het heden. Hij mag slechts vermoeden en raden wat hij eigenlijk ondergaat. Pas later wordt de blinddoek hem afgenomen en, terugblikkend op het verleden, ontdekt hij wat hij heeft ondergaan en begrijpt de zin ervan.'

Een mislukte relatie is dramatisch. Maar de volgende liefde is veel beter, en natuurlijk konden jullie elkaar niet gelukkig maken! De afwijzing voor de sollicitatie voor die droombaan verwoest het leven. Maar de carrièreswitch erna leverde veel meer moois op! Het is achteraf dat we de voorvallen in perspectief zien. Pas wanneer de tijd verstrijkt en ons van de gebeurtenissen verwijdt, kunnen we erop terugkijken, en in het perspectief van de tijd zien we een heel andere betekenis of bedoeling. De feiten zijn niet veranderd, maar zoals de natuur op Insel Hombroich voor kunst kan doorgaan, kan het verleden een andere waarde krijgen door het vanuit een nieuw standpunt te beschouwen.

We kijken naar de wereld vanuit een door onze cultuur bepaald oogpunt. Nederlanders zijn gewend dat ieder stukje grond een bestemming heeft en dat voor ieder stukje grond duidelijk is aangegeven welke bestemming dat is. En iedereen begrijpt dat. De ruimte naast de straat is bestemd voor het fietspad, of het voetpad, of de ecologisch verantwoorde berm, of om er te parkeren. Het is in ieder geval niet een ruimte om een biertje te drinken, of je afval te dumpen, of om een winkeltje te beginnen, of om te wonen. Je weet wat je kunt verwachten: je hoeft geen rekening te houden met een groot gat vlak naast de weg, of een kroegje, of een dood dier in de berm. De bestemming van de ruimte naast de weg is voor iedereen duidelijk. Door de omgeving waarin we opgegroeid zijn en waaraan we gewend zijn hebben we een wereldbeeld ontwikkeld. Wanneer niet aan onze verwachting voldaan wordt, klopt het niet. Ongemerkt worden delen van onze interpretatie van de wereld vervormd door de cultuur

waarin we leven en zijn opgegroeid. Pas wanneer je langere tijd in een andere omgeving en cultuur leeft en functioneert, lukt het om de lokale bril op te zetten en je eigen zeden en gewoontes in perspectief te zien.

A. Alberts schrijft in *De eilanden* over de belevenissen en overdenkingen van een persoon, zonder dat hij de context uitlegt. Hij vertelt niet in welk land, of welk werelddeel of klimaatszone de verhalen zich afspelen. Hij geeft geen andere indicatie van tijd dan 'een dag later' of 'een week later'. Alleen door de steeds aanwezige kust, het zand, de palmen, de eeuwig zwetende Europeanen, wordt de sfeer geschapen van een tropisch eiland. En door zijn bureau in een houten hut, zijn schriften met 'Houtaankap' en 'Visserijproducten' en de bedienden krijgt het een koloniale sfeer. Achter zijn huis is een raadselachtig bos, dat zich in noordelijke en westelijke richting uitstrekt en waarvan grote delen onbekend zijn. Doordat de schrijver het doen en laten van de hoofdpersoon als vanzelfsprekend presenteert, wordt diens wereld als de gewone ervaren, terwijl deze in de meeste opzichten verschilt van die van de lezer. Door de ogen van de hoofdpersoon kijkend kan de lezer zich inleven in deze wereld en meegaan in het verhaal.

Het klassieke voorbeeld van de kwestie van perspectief op de wereld is de 'grot van Plato'. Hij stelt een volk voor dat in een grot leeft. De mensen zijn in de grot geboren en kunnen hem niet verlaten. Ze zien alleen schaduwen van de wereld buiten de grot. Voor hen is er geen verschil tussen een echt mens en een pop in de vorm van een mens, of een echt dier en een stenen beeld van een dier, zolang de schaduw ervan hetzelfde is. De realiteit bestaat uit de schaduwen van de objecten die voorbijkomen. Deze grotbewoners zijn gelukkig in hun onwetendheid, want ze weten niet wat ze missen in hun tweedimensionale wereld. Ze weten niet wat er buiten de grot bestaat en hoe dat eruitziet. Ze kunnen, net als wij, hun beleavingswereld niet in perspectief beschouwen, omdat je je geen voorstelling kunt maken van andere mogelijkheden wanneer je er middenin zit.

Vaag kijken doen we van nature. De contouren worden scherp door onze

interpretatie. Het loslaten van de interpretatie, het onbevooroordeeld kijken, is ons afgeleerd door onze ervaringen en door de cultuur waarin we opgroeien. Als je je dat realiseert, kun je weer openstaan voor andere interpretaties en in retrospectief vaag kijken.

ILLUNSEL HOMBROICH

Heb ik dan alles slechts gedroomd?

Floor Koppenaar

Ik loop door een idyllische tuin. Het landschap prikkelt mijn zintuigen en nieuwsgierigheid. Op avontuur, het paadje in, het veld op, de bocht om, het bosje in dat het meest aantrekt op dit moment.

Het frisse lentegroen steekt af tegen donkere stammen. Een felrode tulp spert zich open naar de behaaglijke zon. Van het pad afgeweken vind ik een mysterieus bemost plekje aan de rivier. De zachte warmte van de voorjaarszon, een aanvullend aangenaam briesje, de weidsheid, de geuren, de geluiden, de kleuren, alles klopt. Uitbundige bloesems verrijken de staat van verrukking waarin ik reeds verkeer.

Ergernisloos hoor ik een vliegtuig, even onbenullig als een paaseitje in een struik of sigarettenpeuken onder een Boeddha. Witte bloemen groeien uit een stinkend moeras waar een boomstam heerst, als een totempaal.

Dan merk je dat de geuren anders zijn, het licht en de geluiden, de lucht voelt koeler en vochtiger op de huid. Het is alsof je een muur op je lippen proeft. De vogels klinken nog steeds gedempt door. Uiteindelijk dringt het besef volledig dóór binnen te zijn. Vrijwel zonder het te merken was ik een gebouw binnengelopen. Alsof er geen harde scheiding is tussen binnen en buiten. Misschien omdat de muziek van dit alles door blijft spelen in mijn hoofd.

Vertederende vormen en figuren. De kleuren aangenaam als het zachte briesje van zonet. Een hoek om, plotseling sta ik oog in oog met een gevaarte van een wezen! Een waakzame, vreesaanjagende wachter met

zulke grote ogen dat je onmiddellijk weet dat ie je gezien heeft. Hij duldt mijn aanwezigheid en ik durf hem voorzichtig te benaderen.

Er zouden geen bewakers zijn op Insel Hombroich, maar dit beeld bewaakt wel degelijk iets belangrijks, geen kunst maar zielen, levend of dood. En die functie lijkt hij nog steeds te vervullen hier, uit zijn verband gerukt, in Duitsland. Maar wat kan hij anders dan blijven waken? Hier zal niemand hem verlossen van zijn taak als hij niet meer nodig is.

Opgewonden kinderen rennen met groot plezier het avontuur tegemoet. Een klein jongetje loopt de wachter tegen het lijf. Zijn opengesperde blik vol angst en ontzag drukt uit wat ik zojuist heb ervaren.

Dan ineens weer de zon die aantrekkelijk door de deuropening naar binnen stroomt. Het verlangen weer buiten te zijn zwelt aan, evenals het geluid van de vogels. De geuren van de tuin zijn weer terug en een stroompje klatert. Weer een vliegtuig.

In een koele lichte ruimte staan boeddhistische hoofden, ze hebben fris groen uitzicht. Een associatie met Japanse tempels borrelt op. Net als Insel Hombroich zijn deze tempels een oase van rust, cultuur opgaand in natuur.

Het ruwe hout van de deur voelt aangenaam.

Een uitbundig bloeiende kersenboom lokt. Een meisje reikt ernaar om hem te laten sneeuwen. De onbezonnen en onbezoedelde kinderlijke natuur past volstrekt in deze omgeving. Ook mijn zinnen zijn vrij. Mijn gedachten en dromen vliegen vrijuit.

Plots geritsel, de grond beweegt. Daar borrelt iets, broeit, krioelt of ontspruit een wezen. Gefixeerd kijk ik naar de grond in de hoop een glimp op te vangen van wat zich daaronder afspeelt. De neiging welt op met een tak het gebladerte opzij te rukken en het wezen bloot te leggen om mijn nieuwsgierigheid te bevredigen. Maar zó wil ik het niet te zien krijgen. Blijkbaar moet het voor mij verborgen blijven.

Volledig onttrokken aan de verstikking van het dagelijks leven. Diep snuif ik de geur op van de bomen, de aarde, het mos en hoor de geluiden

die erbij horen. Het is alsof ik weer ben weggedroomd in het idyllisch bos dat ik mij inbeeldde, afgezonderd in mijn vaders tuin. Vooral in de regen. Als het regent is het alsof de natuur de stad even overneemt. De geluiden zijn anders, het is stiller en het ruikt naar aarde. De stenen bebouwing lijkt slechts een dun laagje dat de aarde bedekt en niet zo massief en onvoorwaardelijk als zij soms voor doet komen. Zo voelde ik mij in de regen nog dicht bij mijn fantasie over het bos. Ik maakte een tentje van nylon zeil aan het balkon en zat op een krukje te lezen en te dromen onder het geluid van regendruppels op het zeil. Soms kwam een poes langs mijn schuilplaats, een wild dier werd mijn metgezel. Want hoewel ik deze dromerige melancholische toestand vrijwel uitsluitend in eenzaamheid beleef (en dan ben ik misschien wel het gelukkigst) zoek ik toch vaak een geestverwant om die belevenis mee te delen. Is dat om mijn droomtochten een doel te geven? Is er altijd een doel nodig? Zou dat doel op Insel Hombroich het onvergetelijk bezichtigen van 'kunst' zijn?

Op Insel Hombroich is het alsof ik in die droomtuin loop, en er bloeit een verzegend gevoel van euforie in mij op, zoals ik dat ook door muziek kan ervaren.

Er valt hier zo veel te ontdekken!

Alles is hier onbeladen en onbelastend, mede door het ontbreken van bordjes, suppoosten en verplichtende wandelroutes die kunnen afleiden van het esthetische. De opstellingen van kunst en tuin zijn avontuurlijk. Er zijn allerlei wegen om in te slaan. Ik dwaal rond op mijn gevoel. Vele onnoembare elementen dragen bij tot een gemoedstoestand die mijn zinnen opent. Mijn indrukken zijn heel puur. Zomers, intiem, droefgeestig, machtig, dierlijk, koddig. Het zegt me direct iets, of niets. Niets móét hier gevonden worden. En gelukkig is het niet te groot, zodat ik mijn genot niet laat vergallen door de haastmakende dreiging heel veel moois mis te lopen.

Alles heeft zo veel aantrekkingskracht. Het oude vaak meer nog dan het nieuwe. Het lokt me naar binnen, dan meer nog weer naar buiten, om steeds weer verder te gaan. Zoals ik hier alleen rondloop, sta ik mezelf toe als een kind op ontdekkingsreis te gaan, open voor het avontuur, zowel binnen als buiten mijzelf, en kom ik steeds voor verassingen te staan.

Trap ik nu in de illusie die Insel Hombroich heet? Is mijn avontuur zorgvuldig geregisseerd? Dat voelt even dodelijk als theorieën over het niet bestaan van de vrije wil. Na veel denken en discussie blijft een spijtige schaamte voor mijn naïeve belevenis over. Misschien is het wel kwalijk dit soort belevingen zo uit te pluizen en kaal te plukken. Zoals veel kunsthistorici ons een frisse blik op kunst ontnemen door ons op te leggen wat we dienen te zien. Insel Hombroich doet misschien wel een poging ons die frisse blik terug te geven. Natuurlijk is het in scène gezet. Daar moet niet te veel over nagedacht worden. Het is als een film of een toneelstuk. Laat je jezelf toe in de fantasie die ondersteund wordt door het decor en de spelers, dan kun je je in een andere wereld wanen. Ga je daarentegen de structuur en de intenties van de illusie analyseren, dan blijf je een toeschouwer in de zaal, en belemmer je jezelf het stuk te beleven. Zo kan het je nooit echt raken.

Ikzelf ben vaak slachtoffer van mijn eigen gedachten. Als ik naar kunst kijk, zoek ik naar wat ik moet vinden. Ook al weet ik weinig van kunst, ik kan er niet fris naar kijken. Het ontbreken van bordjes is daarmee geen opluchting, al scheelt het wel tijd. Ik ben me veel te bewust van mijn gebrek aan kennis. Misschien dat buiten me daarom meer lokt dan binnen. Zou ik beter naar kunst kunnen kijken zoals ik naar een boom kijk?

Ga op in de fantasie van Insel Hombroich. Hou jezelf voor de gek, zoals zoveel in ons leven een illusie is. Zo kan je jezelf in staat brengen ervan te genieten. Laat je fantasie de vrije loop om van het spel te genieten, als een kind. Zó moet je naar Insel Hombroich gaan: als een kind.

PAL

Verhaal naar aanleiding van het bezoek aan Insel Hombroich

Marjoleine Georgette van der Meij

Ik

Ik ben Pal. Meestal kijken mensen me vreemd aan als ik ze mijn naam heb gezegd. 'Pardon?' 'Ja Pal, P-A-L.' Met gefronste wenkbrauwen schrijven ze het dan op en behandelen me vervolgens als een baby. Ik baal er soms behoorlijk van, maar je naam wettelijk veranderen kost veel geld, afhankelijk van wat je eraan wilt veranderen. Letters veranderen is namelijk goedkoper dan letters toevoegen of verwijderen. Maar van Pal valt niets te maken met minimale letteraanpassing. 'Paul' is mannelijk, 'Sal' klinkt als een afkorting van Sally, mijn vroegere vriendinnetje dat op mijn zesde verjaardagsfeestje mijn cadeau kapot heeft gemaakt, en Pam wekt plaageffecten op als 'Pim Pam Pet' of 'Pamela Anderson'.

Het komt allemaal door opa Tesso en oma Johanna. Zij kregen toen ik geboren werd ruzie over mijn naam. Opa wilde dat ik Tes zou heten, oma vond Jo beter. En mijn ouders? Die hadden geen mening. Zij snappen de wereld soms niet zo goed, dus laten ze dingen over aan anderen.

Toen het moment naderde waarop mijn naam geregistreerd moest worden, is mijn vader naar de gemeente gegaan en heeft zich overgegeven aan iets wat spontaan in hem opkwam. De persoon voor hem aan het loket liet voor zijn kind de naam Petrella-Andrea-Leonora registreren en was van mening dat het een realistische, uitspreekbare naam zou zijn, dus weigerde hij een roepnaam op te geven. Een lastige toekomst was voor het kind weggelegd. Schooljuffen die altijd drie minuten na zouden denken over welke naam te gebruiken bij het aftekenen van de absentielijst op de eerste schooldag, de bekakte stemmen die de klasgenoten vervolgens zouden opzetten om de drie-eenheid te herhalen

en het schaamrood dat iedere keer op het gezicht van het arme schaapje zou verschijnen.

Mijn vader kreeg de ingeving iets goed te maken voor dit meisje en liet mij toen registreren als Pal. Ja, de afkorting van de Petrella. Ik ben de enige die weet waar mijn naam vandaan komt omdat ik op mijn zevende Engels leerde en me afvroeg of het de bedoeling was dat ik 'vriendje' heette. Nu weet jij het ook.

Favorieten

Nu ben ik wel trots op Pal, want het lijkt afgeleid van Palladio, de man van de strikt symmetrische bouwwerken. Ik houd van grids en systemen, Palladio is een van mijn favorieten.

Ik houd van narcissen. Jammer dat ze maar een korte tijd te vinden zijn, want ze maken me vrolijk en nemen mijn onzekerheid weg met hun lachende gele bloemen.

Geel is op zichzelf al een mooie kleur. Het staat voor de opkomende zon, het is een lentekleur en het wekt energie bij me op. Kortom, geel staat voor nieuw leven. Gelukkig is geel ook veel te vinden op straat. Veel winkels en merken hebben geel in hun logo. Dat vind je misschien niet origineel, maar als je op een goede dag besluit geel tot je favoriete kleur te bombarderen, doe je jezelf veel goeds, want iedere keer dat je op straat de kleur geel ziet word je vrolijk. Iedere keer dat je ook maar een glimp van de zon opvangt word je vrolijk. Ik houd ervan dingen voor mezelf makkelijk te maken, net als de symmetrie van Palladio. De rest van de wereld is al moeilijk genoeg.

Eiland

Ik woon op een eiland. Het is niet een echt eiland, maar het grondgebied is omgeven door stromende beekjes en rivieren. Slechts aan een kant is er een toegangsweg vanuit het 'vaste'land.

Op het eiland staan verschillende huizen van steen. De huizen lijken allemaal op elkaar: vierkant, hoekig, ramen in het dak, of een enkel groot raam in de muur. Ze staan er als ijsbergen in kokend water, ze lijken heel sterk en massief maar kunnen ieder moment verdwijnen. Plop.

Iedereen op het eiland houdt van kunst. Mij valt het niet eens meer

op, maar overal is kunst te vinden. Aan de muren, op sokkels of stiekem verstopt tussen het struikgewas. Het is al jaren zo.

Ik kan soms uren zitten op de stenen stoelen langs de oevers. Het zijn grote stoelen, bedoeld voor reuzen. Het zijn mijn tronen met uitzicht op stromend water, de veranderlijkheid zelve. Laatst vertelde papa dat mijn tronen kunstwerken zijn van een vriend van hem. Toen durfde ik er niet meer op te zitten. Dus heb ik zelf maar een stoel gemaakt, en een bank en een tafeltje en een hut, op de knoest van een kronkelige boom. Gelukkig kan niemand me daar vinden.

De mensen

Het eerste huis op het eiland is leeg. De deuren in het huis zijn van glas, maar bijna te smal om er doorheen te kijken. Mama vindt het fijn om daar te rusten. Ze zegt altijd: 'Ik ga me even bezinnen.' Toen ik haar een keer volgde kwam ik erachter wat dat bezinnen inhield. Soms duurde het uren. Ze maakte bewegingen die leken op halve manen of een gevecht. Het is wel fijn dat ze daarna altijd extra lief is. Ze is dan 'leeg', zegt ze.

Het tweede huis haat ik. Als je binnenkomt is het heel vol. Aan iedere wand hangen kunstwerken die me niets zeggen. Elke voetstap galmt. Het lijkt een doolhof. Als je eruit komt weet je niet waar je bent. Ik ga er nooit heen, want ik snap het gewoon niet daar. Behalve één schilderij. Het is een objectenverzameling van allemaal verschillende dingen. Er is een ringvormige reddingsband, die mij doet denken aan oom Zees, kapitein van een schip. Eens per jaar kwam hij langs en vertelde zijn woeste verhalen. Over steden waar vrouwen met bloemrokken voor hem dansten, piraten met messen die nog nooit van kanonnen hadden gehoord en gebouwen waarvan je je geen voorstelling kunt maken. Hij had ze allemaal gezien.

Ik heb nooit begrepen wat Zees precies deed (of hij wel echt Zees heette, of hij wel mijn oom was), maar toen ik nog door mijn moeders navel keek had hij het object-verzamel-kunstwerkje aan papa gegeven. 'Als cadeau voor het kind op komst,' had hij gezegd. Nu hangt het daar in het doolhof zonder verhaal, zonder Zees, wij zijn de enigen die het begrijpen.

Als Zees er was, mocht ik met hem samen van het eiland af. We reisden

dan naar steden, waar hij me vertelde hij over de gebouwen, mensen en winkels, hij wist alles. Alle vrouwen schrokken van hem en wisten geen woord te zeggen. Ik speelde soms zijn dochter, soms stiekem zijn vrouw.

Het derde huis op het eiland is van de ferro-mannen, de soldaten die altijd boos kijken. Het zijn er heel veel, in verschillende soorten en maten. Sommige zijn donker en hebben een speer, andere hebben rare kleren en dragen een schild en zwaard. Ze wonen bij het huis met Schmidt. Hij verzorgt ze en houdt ze een beetje in bedwang. Naast Schmidt liggen de Orakels. Dat is wel vervelend, want als ik hun raad wil vragen moet ik eerst langs de ijzige mannen. Ze stellen altijd lastige vragen, doen iedere keer alsof ze me nog nooit eerder gezien hebben en dreigen met hun wapens. De orakels zijn heel lelijk. Onopvallend liggen zij in het gras, langs het wandelpad, met hun mond wijd open en hun altijd volgende ogen. Als ik iets van ze wil weten, breng ik meestal een kunstwerkje mee. Ik maak altijd kunstwerkjes voor ze. Daar worden ze heel blij van, want ze zijn altijd verdrietig omdat iedereen ze links laat liggen. Mensen zijn soms zo dom.

Vlak bij de orakels is het roze prinsessenhuis. Er schijnt een echte prinses te wonen, die haar boodschappers over het eiland stuurt om alles wat ze nodig heeft te halen. Niemand heeft haar ooit gezien, maar ze schrijft mij brieven. Ik ben de enige met wie ze wenst te spreken, want alle anderen vindt ze te dom, zegt ze. En inderdaad, als ik om me heen kijk zie ik ook alleen maar mensen die mij en elkaar niet kunnen of willen begrijpen.

En dat soort mensen zijn er veel. Ze lopen overdag over het eiland, kijken verdwaasd om zich heen en vertrekken na een paar uur weer. Hun favoriete plek is het huis op de heuvel, met hoekige schilderijen en meubels. De stoelen zitten heel naar en zijn lelijk gemaakt, met allemaal splinters en verdruppels, alsof de maker te weinig tijd had. Papa vindt dat ik overdrijf, maar hij heeft heel veel moeite moeten doen om de stoelen en schilderijen te krijgen. Zees heeft hem daarbij hard geholpen.

De bijdrage van Zees vind ik de mooiste. Het zijn net wiskunde-insecten. Ze bestaan uit simpele basisvormen en zijn heel intelligent.

Ze praten met elkaar over de zin en onzin van mensen en het leven. De broertjes zijn altijd in de ruimte vlak naast hen. Ze zijn een beetje stijf, maar stiekem zijn ze wel in voor een geintje. Ik snap ze nooit helemaal, want ze komen van heel ver weg, dus hun taal versta ik niet, maar hun humor wel.

Ons Huis

Waarschijnlijk woon jij in een huis met een huiskamer, keuken, badkamer en slaapkamers. Zoals Berlijn verspreid over de stad verschillende centra heeft, is ons huis verspreid over het eiland. Raar, maar simpel en handig. De keuken is het middelpunt van het eiland. Mijn vader is daar het meest omdat hij houdt van koken en eten. Mama doet zaken op het eiland. Voor grote vergaderingen gebruikt ze de stoelenkring. Individuele zakenpartners ontvangt ze in de kamer van het hoge huis tegen de heuvel aan, met twee kraakstoelen en uitzicht over het eiland. Daarvan raakt iedereen onder de indruk en meestal begunstigt dat haar zaken. Onder deze kamer is een zaal met schilderijen. Het zijn er zes, maar eigenlijk drie, want er zijn telkens twee hetzelfde. Ik snap dat echt niet: waarom zou je twee keer bijna hetzelfde maken? Net alsof iemand zegt: 'Als ik mijn leven over mocht doen, zou ik praktisch hetzelfde doen. Misschien een paar aanpassingen, maar eigenlijk zou ik helemaal niets aan mezelf willen veranderen.' Mensen zijn bang voor verandering. Ik ook. Gelukkig zijn overal op het eiland de narcissen hetzelfde.

Ik mag altijd kiezen waar ik wil slapen. Als het mooi weer is ga ik graag naar de Indische tantes. Zij hebben geen winddichte huizen, dus als het fris wordt, kan ik beter een andere plek zoeken. De galmzaal is niet geschikt om in te slapen, maar wel leuk om nieuwe vrienden mee te imponeren. Het ronde huis met de geweldige akoestiek, waar voetstappen en een zangstem prachtig weergalmen, is al een kunstwerk op zich, vinden de mensen. Zelfs de stem van papa, die denkt dat hij kan zingen omdat oma Johanna dat vindt, kan ik in de galmzaal nog accepteren.

Soms bezoek ik voor het slapengaan de kubisten. Zij wonen vlak bij de Indische tantes, maar hebben geen contact met hen. Ze houden überhaupt niet van bewegen. Eenvoud is het enige wat hen interesseert. Hun witte huid laat wel zien dat ze zich veel zorgen maken. Dat komt

doordat hun omgeving uit alleen maar onlogische dingen bestaat: de natuur. Of misschien is de natuur te logisch voor hen om te begrijpen, dat ze er overheen kijken. De kubisten inspireren mij weinig, maar ze zijn systematisch, duidelijk en simpel. Als ik een beetje zekerheid nodig heb en de narcissen uitgegroeid zijn, kunnen de kubisten me helpen te ontspannen.

Zwijgen

Ik houd niet van praten. Toen ik geboren werd was ik stil. De dokters dachten dat ik dood was, maar ik had gewoon geen zin om te huilen. Voor sommige dingen zijn helemaal geen woorden nodig. Ik vind dat je met praten veel te veel fout kunt doen. Als je even niet oplet, pats, dan gaat het mis. Als ik nu doodging zouden alle mensen op mijn begrafenis zeggen: 'We snapten haar nooit, Pal was altijd in een andere wereld, zonder woorden, zonder zorgen, dat maakte haar zo mysterieus en bijzonder...' Iedereen zou snikkend knikken en mijn moeder zou opnieuw in huilen uitbarsten.

Ik ben een dromer én een doener. Ik denk de hele dag na en doe wat ik wil als ik dat wil. En als ik iets wil, zal dat gebeuren ook. Ik deel geen bevelen uit, maar dwing mezelf te doen wat ik moet doen op een bepaald moment. De Indische tantes vinden mijn focus goed, maar ik moet meer balans vinden in mezelf. Zij hebben makkelijk praten omdat ze de hele dag in lotushouding kunnen denken. In hun leven bestaat geen moeten. Hoe het in mijn leven is gekomen? Het ging vanzelf.

Ik heb ook altijd de drang mensen te helpen. Mijn oma zei altijd: 'Als ik nog één keer naar mijn geboortestad zou kunnen, zou ik eindelijk rust hebben.' Ik weet van mama dat ze weg moest vluchten en sindsdien nooit meer haar thuisstad heeft kunnen zien. Toen oma tachtig werd, heb ik haar meegenomen, zonder het aan te kondigen of te vragen. Ik had de reis maanden van tevoren uitgezocht. De juiste route, de juiste accommodaties, de juiste mensen om te bezoeken. Alle oude vriendinnen hebben we bezocht. Niet lang daarna overleed ze, tevreden en voldaan. Spoedig volgden reizen met haar buurvrouw, een nichtje, een oudtante. Ik zocht alles nauwkeurig uit en nam ze mee, tot ieders vreugde. Toch ben ik niet altijd een held. Met sommige mensen durf ik niet te

praten en ik bestudeer en bekritiseer iedere persoon die op mijn pad komt. Dat is lang niet altijd even positief en optimistisch. Gelukkig hoeft ik door de kunst op het eiland niet zo veel te praten, iedereen heeft het al druk genoeg.

De Jongen

Eigenlijk voel ik mij als een mier op een vuilnisbelt, in New York-wolkenkrabbers van afval, maar dan zonder grid. Het eiland is een grote verzameling van dingen om me heen die, groots en divers als ze zijn, storen noch begunstigen. De meeste dingen laten me koud. Ik loop rond en bekijk ze, maar doe er niets mee. Enkele voorwerpen kunnen me voeden, zoals de Orakels, of de Indische tantes met hun visie. Maar soms ligt er een pak melk dat net begint te rotten. De hoofden van het eiland bijvoorbeeld, die vind ik bijna allemaal vervelend. Met zijn achten zijn ze te vinden in een huis met uitzicht over de poel. Ze zijn trots op hun bezit en nemen alle beslissingen over het eiland. Slechts twee van hen hebben altijd een lach op hun gezicht, dat zijn de verzoeners. De anderen kijken altijd boos of zuur en geven antwoorden in de vorm van een gebod.

Soms word ik gek van de chaos. De narcissen kunnen mijn verdriet wel wat verzachten, maar in de winter kan ik daar alleen maar van dromen. Laatst kwam ik in een gefrustreerde bui De Jongen tegen. En hij ging nooit meer weg. Hij moest 's avonds helaas weer terug naar huis, maar in mijn hoofd hangt hij er nog steeds. Zijn gezicht, lach, mysterieuze blik. Alles wat ik hem vertelde, mijn frustratie, verdriet, vreugde en angst, kon hij bevatten en hij stelde er nieuwe vragen bij, die ik wél kon beantwoorden. Ik werd er rustig van, want over al deze dingen had ik nog nooit op die manier nagedacht. Nu maak ik me niet meer druk om het eiland en haar bewoners, maar ervaar ze gewoon. Alles is gaan leven en langzaam breidt mijn vriendenkring zich uit. Dingen hoeft je niet altijd te begrijpen of waarderen om ermee te kunnen omgaan. 'Zijn' is voldoende.

VARKENSVET

Jules Schoonman

Het museumeiland Hombroich is een klein Utopia. In kleine, simpele bakstenen huisjes staan allemaal kunstwerken. De deuren zijn open naar buiten: een goed onderhouden moeraslandschap dat, weliswaar omringd door een klein stroompje, verder niets weg heeft van een eiland. Bij de kunstwerken wordt geen informatie gegeven; ze hangen schijnbaar willekeurig door elkaar.

Ik zou hier willen rondstruinen, de werken willen aanraken en in een tentje blijven overnachten. Maar ik ben hier met een groep. Het is een soort gemeenschapsservaring, terwijl ik graag alleen zou zijn. Het is me te druk, zoals een gewoon museum te druk kan zijn. In een van de kunstkerken bevindt zich zelfs een tekenklasje van een middelbare school.

Er hangen werken van primitieve volken, grote meesters en lokale helden uit de buurt van Düsseldorf. Het is zo ingericht dat het mogelijk is een lokale held en een meester door elkaar te halen of aan te zien voor een primitieveling. Het is ingericht om ons te bedriegen.

Echt bijzonder is het niet. Utopia verdwijnt in ieder geval als ik tijdens de lunch onwetend een bak varkensvet aanzie voor puree. Ik schep er bijna mijn halve bord mee vol. Bij de tweede ronde is er gelukkig pasta en appelmoes uit een potje. Maar de bak vet heeft een blijvende indruk gemaakt.

Een sterk melancholisch gevoel dat al deze kunst nutteloos is, en in ieder

geval niet iets om bij stil te staan, maakt zich van mij meester. Het zou goed zijn om het nu met rust te laten, vooral niet tentoon te stellen, maar zachtjes te tolereren. Kunst vernietigen begint met een tekenklasje dat gaat praten over kunst, zich er een mening over vormt en haar ook nog eens verplicht natekent.

Het zou een interessant experiment kunnen zijn: iconoclasmes zonder messen, bijlen en vuur, alleen met woorden. Een debat over kunst brengt weliswaar mensen bij elkaar, maar vernietigt de kunst, waarover je eigenlijk niets zeggen kunt.

Mijn groep weet niets van deze kunstwerken, op een uitzondering na, en dat is de bedoeling. De enige betekenis die wij aan de kunst geven, zijn onze eigen associaties. Ikzelf twijfel daar hevig aan en de enige die dat niet doet, Tijs Goldschmidt, weet er ironisch genoeg alles van af. Hij kan het zich permitteren, het vaag kijken. Hij hoeft zich er niet voor te schamen dat hij te weinig kennis heeft.

Wat bedoelt hij eigenlijk met onze associaties? Een beeld dat een gevoel oproept? Herkenning? Dat is moeilijk, want niet ieder kunstwerk roept iets op. Bij de meeste voel ik eigenlijk niets. En als het me toevallig doet denken aan iets willekeurigs, bijvoorbeeld lekker eten, wat is dan de waarde van die associatie? Zo'n kunstwerk verdient toch meer, zou je verwachten, dan dat ik aan goede pasta denk. Tenzij de kunstenaar dat wil, misschien?

Ik moet denken aan een documentaire die ik ooit heb gezien over Captain Beefheart. Hij keek naar *Victory Boogie Woogie* en zei dat hij de rook uit de putdeksels van de straten zag komen en de taxi's hoorde toeteren. Dat is prachtig. Maar Captain Beefheart is zelf ook een kunstenaar. Niet iedereen heeft zulke associaties. Men vindt het mooi of niet mooi, verder geen verklaring.

Doordat ik veel muziek maak, dacht ik wel eens dat ik er minder goed van kon genieten. Ik hoorde niet meer één geheel maar een gitarist,

een drummer en een bassist. Misschien is dat waar, ik weet het niet. Ik vond het eigenlijk niet zo interessant. De muziek was in ieder geval niet veranderd. Bovendien benijdde ik nooit mensen die het nog als geheel hoorden. Dat is nu anders. Op dit eiland is Tijs de schrijver en ben ik de analfabeet.

Ik moet weer denken aan de bak met varkensvet. Ik had het niet kunnen weten. Moet ik mij schamen? Ik weet nog niet genoeg. Want pas als men enigszins van feiten verzadigd is, het is een onmogelijke opdracht, kan men weer kijken als een kind. Zonder schaamte en met veel emotie. Ook hier koop je schaamte af met kennis.

Er was ook nog iets anders dat de beleving blokkeerde. Omdat iedereen zich bewust was van de unieke gelegenheid, werden er camera's meegenomen. Er zijn, schat ik, ruim duizend foto's gemaakt. Die foto's lijken heel erg op elkaar. Misschien hadden de toestellen in de bus moeten blijven, op eentje na. Die zou zich opofferen voor de groep, net als degene die op feestjes geen alcohol drinkt.

In de bus wordt gekaart tijdens de terugreis. Ik heb muziek opgezet en doe mee. Langs de snelweg zien we de industrie van het Ruhrgebied. Oude mijnen en energiecentrales aan de horizon. Het voelt goed om weer iets lelijks te zien.

In Utopia is er geen kunst. Wel pannen met varkensvet. Zoveel is zeker.

DE HOKJESGEEST IN HET MOERAS

Michiel van Raaij

De Hokjesgeest

Hokjes, daar houden we van. Op zoek naar orde en logica, naar betekenis misschien wel, plaatsen we alles wat we om ons heen tegenkomen in hokjes. Elk ding dat we ontdekken krijgt een label en wordt geplaatst in een bepaalde categorie. Het wetenschappelijke ideaal is om zomin mogelijk categorieën te hebben. Het allerliefst vatten we de hele wereld samen in één superformule. *The Big Bang*. Darwin.

Eenvoud is mooi, maar de realiteit is lelijk. De uitheemse Nijlbaars heeft, als een omgekeerde Darwin, in het Victoriameer in Tanzania honderden soorten cichliden weg gegeten. Het wordt er eenvoudiger op, maar minder soorten betekent ook minder diversiteit en daarmee minder overlevingskans in de toekomst. Terwijl wij, mensen, divers beleggen om onze risico's te spreiden, moeten dieren flink in het rond neuken (het liefst zelfs vreemdgaan met verwante soorten) omdat 'het verleden geen garantie biedt voor de toekomst'.

We willen dus hokjes, en wel lekker veel, want de realiteit is het duurzaamst als hij divers is. Er lijkt geen ontsnappen mogelijk aan de hokjesgeest. Zelfs iemand die zegt 'ik ben niet in een hokje te plaatsen', weet dat er niet aan hokjesgeest te ontkomen valt. Maar op het eiland Hombroich in Duitsland wordt er nu toch iets aan de hokjesgeest gedaan, en wij gaan het bekijken.

Op een zonnige vrijdagochtend stappen we uit de bus op een enorm,

leeg parkeerterrein. Dit is niet het idyllische eiland zoals ik het me had voorgesteld. De hokjesgeest strubbelt tegen en categoriseert direct deze ervaring; het doet me denken aan de lege parkeervelden van pretparken als Walibi of de Efteling. Musea gaan steeds meer op pretparken lijken.

Die gedachte wordt bevestigd als ik even later bij de entree een plattegrond van het park in mijn handen gedrukt krijg die wat opzet betreft precies lijkt op die van een pretpark: binnen een ringvormige omheining liggen paviljoens met elk een eigen thema schijnbaar willekeurig verspreid rondom een *weenie*, een centraal gelegen sprookjeskasteel. Alle paden komen in het midden samen bij het grootste paviljoen, dat de naam Labyrinth heeft gekregen, alsof het om een kermisattractie gaat. Het sprookjeskasteel is in pretpark Insel Hombroich een griezelkasteel.

Met enige tegenzin loop ik naar het Labyrinth. Omdat alle paden ernaartoe lopen kan ik er niet omheen. Als een as in een wiel, zo fungeert dit paviljoen als draaischijf voor het pretpark. Een rotonde kun je het ook noemen.

Ik benader het Labyrinth over een van de vier paden die ernaartoe lopen. Het gebouw verschuilt zich achter een hoge haag en heeft een gevel van baksteen zonder ook maar een enkel raam. Het paviljoen heeft een vierkant-symmetrische plattegrond. Het doet me denken aan de Villa Rotonda in Italië van de renaissancistische architect Palladio. Ook dit gebouw heeft vier identieke entrees en een centrale hal in het midden. Het paviljoen van architect Erwin Heerich dateert echter niet uit de zestiende eeuw, maar uit 1986.

Op de hoek van het Labyrinth staat een deur open. Door een kleine deuropening straalt de witte museumruimte ons tegemoet. Van het grindpad stap ik door de deuropening de gladde natuurstenen vloer op. Buiten zijn alle kleuren mogelijk en domineert het groen, bruin en blauw in allerlei tinten. Binnen is alles wit.

Wegzakken

Als ik een moment later aan de overdosis wit gewend ben, kan ik beter om me heen kijken waar ik terecht ben gekomen. Ik sta in een ruimte waar de vervaging van het museum zijn hoogtepunt bereikt. Het is een bijna orgastische beleving. Van Tijs Goldschmidt zouden wij 'vaag leren denken', maar in plaats daarvan staan we ernaar te kijken.

We staan op de onduidelijke grens tussen het witte gebouwinterieur, de kunst aan de muur en op de vloer, en de natuur buiten. Het gebouw overlapt met de kunst, en de kunst met de natuur, en de natuur weer met het gebouw. Het is een cirkel of, beter gezegd, een achtbaan. De hokjesgeest schiet hier tekort. De zorgvuldig opgebouwde muren van de ons aangeleerde hokjes worden hardhandig neergehaald.

Het interieur is wit en vormgegeven vanuit de kubus. Construeerde Palladio zijn Villa Rotonda niet ook vanuit de kubus? De ruimte waarin we staan is twee kubussen breed en slingert bij de tweede kubus de hoek om. De witte natuurstenen vloer is betegeld met vierkante tegels. De muur is één tegel dik. Een kubus is 10 x 10 tegels groot.

In het midden van de twee geschakelde kubusvormige ruimtes staan twee donkere kubussen van beton. Ze zijn allebei net iets breder dan twee tegels, het past net niet lekker. Iemand vertelt me dat dit kunstwerken zijn die de architect zelf gemaakt heeft. Ik kan me er wel iets bij voorstellen. Ook de donkere betonnen kubussen zijn weer gemaakt van acht kleinere kubussen.

De betonnen kubussen hebben mysterieuze schuine inkepingen. De ene heeft alleen een donkere insnede aan de bovenkant. De andere heeft ook dergelijke donkere insneden aan de zijkanten. De perforaties van de hoofdkubus zijn zwartgeblakerd, als zwarte gaten waarin de ruimte leegloopt. De kubusvormige ruimte waarin we staan wordt op eenzelfde manier vervormd door de deuropening met het uitzicht naar buiten.

De vierkantige vormen van het witte interieur van het gebouw en de

donkergrijze kunstwerken op de vloer vinden een echo in de schilderijen en kunstwerken aan de muur. Net om de hoek hangt een vierkant doek dat wit geschilderd is. Is het een stukje muur in een lijst, of is het een kunstwerk? Blijkbaar hebben meer mensen zich dat afgevraagd, want het doek zit veilig in een soort glazen vitrine, zodat je het niet kunt betasten. De grens tussen architectuur en kunst vervaagt en wordt waardeloos.

Even verder hangt een schilderij met vierkanten. Het doek is onderverdeeld in zwarte, grijze en witte vlakken. Ik bedenk dat deze abstracte kunst dateert uit het begin van de twintigste eeuw. Het was de tijd van De Stijl en de Russische constructivisten. Het was ook de periode waarin architectuur wit werd, van binnen en van buiten. Behang werd van de muren gehaald, witte plamuur kwam ervoor in de plaats. Het was ook de tijd waarin het eerste museuminterieur wit geschilderd werd. De voornamelijk wit geschilderde abstracte kunst valt hier bijna weg tegen de achtergrond van de witte museumwanden. Het museuminterieur is zelf ook een abstract wit kunstwerk.

De kubusvormen van de kunst en het museum hebben een onopvallende relatie met de natuur buiten. De link zit hem in feit dat veel kristallen in de natuur ook een kubusvorm hebben, zoals fluoriet of pyriet, maar ook een zoutkorrel.

Aan de muur die naar buiten wijst door de deuropening hangen drie vierkante schilderijen. Of eigenlijk zijn het geen schilderijen, want deze kunstwerken zijn niet geschilderd. Het is gescheurd papier. Tijs Goldschmidt vertelt dat deze kunstenaar eerst een stapel papier opplakte en deze er vervolgens vanaf scheurde tot hij dit resultaat had.

Het gescheurde papier heeft de willekeurige orde van natuur. De keuze van het papier en de techniek van het scheuren zorgen voor een onherroepelijke orde in het kunstwerk. Maar die orde is onleesbaar door de variatie in kleuren en de rafels van de scheuren. (Bio)diversiteit en orde komen hier samen. De verschillende tinten van het gescheurde papier komen terug in de tinten groen, bruin en blauw buiten. Als de bloemen,

planten en bomen in de zomer straks in bloei staan is er vast nog meer overlap in kleur, denk ik. De losgescheurde stukken papier die uit het platte vlak van het schilderij steken doen me denken aan bladeren. In de herfst zal het kunstwerk op de gevallen bladeren lijken. Nu, aan het begin van de lente doet het kunstwerk melancholisch aan, omdat het doet denken aan het bladerdek van vorig jaar.

De ervaring is die van de gradiënt. Door soortgelijke dingen naast elkaar te plaatsen heeft de eilandbaron Karl-Heinrich Müller ervoor gezorgd dat de categorieën vervagen. Architectuur, kunst en natuur zijn op Insel Hombroich niets meer dan arbitraire categorieën van een incompetente hokjesgeest.

Het vervagen van de grenzen wordt ondersteund door het achterwege laten van naambordjes bij de kunstwerken. De hokjesgeest zou het kunstwerk nauwkeurig willen plaatsen in een stijlperiode, in een oeuvre en ten opzichte van andere kunstenaars. Maar nu, zonder de naambordjes, wordt de hokjesgeest een blinddoek omgedaan en domineert de onduidelijkere wereld van het beeld. Beelden zijn multi-interpretabel en in hun betekenis verder rekbaar dan een enkele categorie.

Het is de schuld van de taal. Alles wat jij als lezer tot nu toe gelezen hebt over deze vervaging van de categorieën is een verkeerde weergave van de werkelijkheid. Het is onmogelijk de pluriformiteit van de overlappende en interfererende beelden in woorden te vatten. Als schrijver val je uit bittere noodzaak terug op het benoemen van de categorieën en kun je alleen suggereren dat die er niet meer toe doen. Het woord 'kunst' alleen al. Het is een mooi hokje, maar wat is nog een hokje zonder muren?

'Verboden toegang'. 'Nederland'. 'Rembrandt'. Grenzen definieer je met woorden.

In ons wetboek staan geen plaatjes. Grenzen definieer je niet met plaatjes.

Zodra je begint te schrijven trek je grenzen. Die grenzen zijn niet altijd even scherp, want ook een wetboek is interpreteerbaar, maar het blijven grenzen.

Een kind herkent eerder vormen dan dat hij leert praten. Maar zodra hij leert praten moeten objecten benoemd worden en komt de taal tussen hem en het object in te staan. Op Insel Hombroich wordt de taal weer tussen jou en het object weggehaald. Een aantal studenten van de masterclass voelt zich tot zijn of haar eigen verbazing zelfs weer kind.

Het Moeras

Ik wandel verder door het Labyrinth. Het museum kronkelt als een python. Omdat je niet ziet waar de ruimte eindigt lijkt het museum oneindig groot. Kom ik hier ooit nog uit, of verdrink ik hier?

De ruimtelijke ervaring van de labyrintische plattegrond brengt je uit balans. Het ongemakkelijke gevoel dat zich meester van je maakt in het labyrint zorgt er wel voor dat je met andere ogen naar de kunst aan de muur gaat kijken.

Plotseling sta ik weer voor een open deur. Ik stap voorzichtig over de drempel de warme zon weer in. Het is verwarrend. Ik heb geen idee aan welke kant van het paviljoen ik sta. Het Labyrinth is vierkant en elke gevel ziet er hetzelfde uit. Rond het gebouw staat een hoge haag die elk zicht op de omgeving blokkeert. Vier openingen in de haag bieden een uitweg, maar ik heb geen idee waar naartoe. Het is een sprong in het diepe. Je oriëntatie vervaagt. Teruggeworpen op jezelf moet je je eigen weg zien te vinden uit dit labyrint.

Het pad kronkelt tussen moerassige vijvers door. Het grindpad waar we op lopen is strak aangelegd, maar wordt niet strak begrensd. Het grind gaat aan de randen van het pad vloeiend over in de moerassige grond, die wisselend naakt is of begroeid met gras. Het transparant worden van het grind en het gradueel zichtbaar worden van de grond eronder heeft als effect dat het verschil tussen pad en moeras vervaagt.

Ik loop langs een grote vijver. Het gras verdunt geleidelijk en ontbloot de donkere grond eronder. De aarde op zijn beurt vervaagt vloeiend tot water, tot een vijver. Karl-Heinrich Müllers hofvijver? Waar eindigt de grond en begint het water?

In het water is vervuiling te zien van olie. Het zonlicht ontrafelt in de oliesporen alle kleuren van de regenboog, het vormt een schilderij op zich. Een *drip painting*. De slingerende oliesporen vervagen in alle richtingen in het water.

Het idee van het vervagen van grenzen lijkt zijn grote metafoor te vinden in het idee van het Moeras. Want vervaagt in een moeras niet het verschil tussen vaste grond, modder en water, het verschil tussen blijven staan, wegzakken en verdrinken?

Op Insel Hombroich verliest de hokjesgeest elke houvast. In dit moeras zak je onherroepelijk weg.

BESCHADIGDE HOOFDEN, TIJDELIJK GEVANGEN

Roderick Hageman

Het prikkeldraad verraadt de vergeefsheid. Insel Hombroich is een paradijselijk museumeiland in een riviertje nabij Neuss, Duitsland. Het museum, dat de particuliere kunstcollectie van vastgoedbaron Karl-Heinrich Müller bevat, wordt gedeeltelijk omsloten door prikkeldraad. Een onnatuurlijke barrière die moet voorkomen dat mensen zomaar van buiten naar binnen kunnen, maar waar bladeren, vlinders en konijnen zich niets van aantrekken. Je hebt niet het idee dat je op een eiland staat; het museum is ook groter dan het eiland. Aan de andere kant van de omheining zie je slordige landbouwgrond. Daar ligt een verlaten kinderfiets. Onkruid woekert rond de prikkeldraadpaaltjes. Hier voel je de willekeur: het is niet duidelijk waar het museum begint en waar het echte leven ophoudt. Als je zou willen uitbreken, zou de versperring je niet tegenhouden. Het prikkeldraad is een symbolische grens, zoals een stippellijn op een landkaart, waar je in het landschap niets van merkt. Je bent net zo vrij als een vlinder. De vergeefse versperring lijkt een aanwijzing voor een interessante mislukking. Niets wordt namelijk door de bedenkers van het museum aan het toeval overgelaten.

Insel Hombroich presenteert zich met de slogan *Kunst parallel zur Natur*. Goed bedacht, in overeenstemming met de opstelling van de collectie en de inrichting van het landschap, want de kunst hangt in speciaal (door beeldhouwer Erwin Heerich) ontworpen paviljoens met openstaande hoge deuren. Een hybride: museum, architectuurpark en vrije natuur. Hier en daar staat een object in het bos of op het veld, een roestige ridder of een heksenkring van strakke stoelen. De natuur is zorgvuldig aangelegd:

Insel Hombroich is een gecultiveerd moeraspark met narcissengroepen, witte magnolia's, een buxusdoolhof en een heuvelweide. Kijk vanuit een paviljoen door de deur naar buiten en de natuur lijkt ingelijst. Het kunstwerk van Moeder Natuur concurreert met werken van onder meer Jean Arp, Gustav Klimt, Kurt Schwitters en Rembrandt, naast primitieve kunst uit Oceanië, Azië, Afrika en Zuid-Amerika. Er zijn geen naambordjes, toelichtingen of zelfs maar suppoosten.

Hier is het de bedoeling dat je kunst anders beleeft. Zonder uitleg zie je alleen wat je ziet. Een schilderij spreekt tot je, ongeacht wie de maker is. Alle kennis over kunststromingen, tijdgeest, techniek en waarde raakt buiten beeld. Het gaat om het kunstwerk in zijn naakte essentie. Denk ik, want een verantwoording wordt niet gegeven.

Bij de eerste paviljoens op Insel Hombroich speel je als vanzelf een spelletje: je probeert te raden wie wat wanneer heeft gemaakt. Het ontbreken van informatie leidt, ongeacht de vermoedelijk hooggestemde idealen van de bedenkers, vooral tot oppervlakkige quizvragen. Je al dan niet parate kennis, ongewild aanwezige bagage, kun je niet simpelweg uitschakelen. Wij denken nu eenmaal met ons hoofd. Het kan toch niet de bedoeling zijn in een museum rond te lopen als een kip zonder kop?

Wie een neus schendt, schendt een aangezicht. Op het museumeiland staan zeven koppen in een eigen paviljoen, de Orangerie. Zeven meer dan levensgrote hoofden van Khmer. (Dat het Khmer zijn, staat in de marge van de museumplattegrond.) De rest van de lichamen ontbreekt. Van de meeste koppen is de neus geschonden. Het is pijnlijk om een beschadigd gezicht te zien, het is een beschamend gezicht, ook al is het een kunstwerk. Juist omdat het een kunstwerk is, een uitbeelding met een symbolische waarde. Een beeld kan zich niet verdedigen. Raak je het hoofd van een beeld of een geschilderde figuur, dan raak je het hart ervan. Beschadiging is slopend, ontscheppend, decreatief.

Misschien zijn deze middeleeuwse beelden vernietigd door nieuwe machthebbers. Ik denk aan het vernietigen van gigantische Boeddha-

beelden door de Afghaanse taliban in 2001. De kolonisatie van Latijns-Amerika, waarbij kerken boven op veroverde en verminkte tempels werden gezet. Het plunderen van opgravingen, het buit maken van oorlogstroeën, de export van cultureel erfgoed. Het is vast niet de bedoeling dat ik in de Orangerie aan oorlogsgeweld en beeldenstormen denk. De Khmerhoofden staan op zuilen die zodanig op maat gemaakt zijn dat ze allemaal iets boven ooghoogte dezelfde kant uit staren. Ze zijn op elkaar gaan lijken doordat uiterlijke verschillen kunstmatig zijn ontkend (neuzen afgehakt, lijven verdwenen en lengteverschillen opgeheven). Levensgroot levenslang opgesloten: de uit hun verband gerukte koppen krijgen iets doods. De kunstverzamelaar is verantwoordelijk voor zowel het uit het verband rukken als het gladstrijken van de verschillen. Vergelijk ik appels met peren? Een fundamentalist of oorlogsmisdadiger is toch van een andere orde dan een kunstverzamelaar? En hebben deze Khmerkoppen in de Orangerie op Insel Hombroich geen prachtige laatste rustplaats? Peinzend verlaat ik het paviljoen.

Het Labyrinth is een groot rechthoekig paviljoen met een toepasselijke naam: na binnenkomst door een van de vier deuren (aan elke zijde een) raak je spoedig gedesoriënteerd. Je dwaalt onvermijdelijk door het gebouw en als je alle zalen wilt bezichtigen, moet je voortdurend van de route afwijken. Ergens aan een rand van het Labyrinth staat een geluidloos loeiende kameel achter glas in een stellingkast. Twee schappen hoger in dezelfde stelling staat een beenloos paard met een gierenkop. Chinese beesten, maar ik weet niet of het Han, Tang of Ming is. In de vitrine aan de overkant staan kleurige vazen, jaren dertig, schat ik.

Is het alsof ik door een gewoon museum loop? Ik dwing mezelf de afwezigheid van bewaking te beseffen. Wat bijzonder, denk ik, zou iemand die vaas weleens aangeraakt hebben? Is er nooit een schilderij gestolen? Staan de deuren 's nachts ook open? Ondertussen probeer ik niet te vergeten naar de kunst te kijken.

Plotseling sta ik in een grote vierkante zaal. De ruimte verrast me, het is er lichter en luchtiger dan in andere zalen van het Labyrinth. Aan een

van de wanden hangen niet-figuratieve, zachtpaars- en groengekleurde schilderijen. De wand ernaast draagt geblokte doeken. Voor de wand staat een leger torso's. Hoofden en ledematen ontbreken, ik zie verschillen in lengte, bouw en houding, en ik wil de identiteit van ieder beeld zoeken. De naam- en roerloze Khmertorso's (want dat zijn het) staren niet, bij gebrek aan ogen, ze worden door mij aangestaard. Ze beginnen voor me te dansen. Zacht en stil, niemand merkt het. De stenen gewaden zijn zwanger van een onzichtbare schwung. Ik voel een deining, hoewel ik weet dat er niets beweegt. Als ik om het legertje heen loop (hoeveel zijn het er, twaalf of vijftien?) wordt de betovering niet verbroken. Het zijn mannen, maar het lijken ook vrouwen. In zichzelf gekeerde individuen die een hechte groep vormen, tot elkaar veroordeeld en toch volstrekt autonoom.

Hier in het Labyrinth, het derde gebouw vanaf de entree, ben ik opgehouden met het spelletje raad-de-maker. Murw geslagen of wijs geworden, kennelijk is het dan toch gelukt om uit mijn kop los te komen.

Na de lunch haal ik een kop koffie. Op de uitgiftebalie staat een potje waarin je een donatie mag achterlaten, hoewel de lunch bij de entreprijs is inbegrepen. De Cafeteria serveerde toen ze nog vegetarisch was zuiver macrobiotische rimram; tegenwoordig schaft de pot (onder de noemer regionale specialiteiten) ordinaire vleesgerechten en fabrieksappelmoes. Er is wel meer veranderd sinds de opening van Insel Hombroich. Nu heeft het eilandmuseum een catalogus die je kunt kopen in de winkel bij de entree. Er is een plattegrond waarop het nodige over de kunstwerken staat. Een officiële rondleiding is nog steeds niet mogelijk, maar op de website staat wel een telefoonnummer van meneer H.-W. Notthoff, die voor € 90 een anderhalf uur durende rondleiding kan verzorgen. Een hybride vorm kan het beste uit twee werelden verenigen, maar het kan ook iets halfslachtigs opleveren.

De weersomstandigheden, het is zonnig, warm en er waait een aangenaam briesje, zijn ideaal. Ik hóéf niks, zo voelt het. Ik slenter de

rest van de middag door het park, pik hier en daar een gebouw mee, een deelverzameling kunst, en alles is goed. Zelfs kou en regen zouden trouwens geen afbreuk doen aan de idylle, bedenk ik later. Ook dan is Insel Hombroich een goede plek. Altijd ideaal, dat wekt mijn argwaan. Dat kan namelijk geen toeval zijn, daar is opzet in het spel.

Er is over dit museum nagedacht, een prettig idee. Chaos genoeg in de wereld. Het nadeel is wel dat je gaat denken dat over álles is nagedacht. Dat je gestuurd wordt, gemanipuleerd, en dat het de bedoéling is dat je je afvraagt of de natuur het wint van de kunst. Dat zou betekenen dat je juist niet vrij bent om te denken wat je wilt, maar dat je denken zich vormt naar de vooropgezette plannen van de verzamelaar en zijn ontwerpers. De museumbezoeker is tijdelijk een gevangene.

Insel Hombroich is een plek waar je via via van hoort en die je vervolgens ontdekt. Maar ontdekken kan ook ontmaskeren inhouden. Het eilandmuseum is een ongewoon museum, een doordachte, geheimzinnige plek die lijkt te zijn doorgeslagen in bijzonderheid. Geen slechte plek, integendeel. Maar je krijgt het gevoel dat je bevoogd wordt. Museummakers weten veel meer dan jij, de argeloze bezoeker. Dat gevoel kun je tijdelijk kwijtraken, op de momenten waarop je betoverd wordt. En dat gebeurt ondanks in plaats van dankzij de conservatoren. Ontdekken heeft zo ook iets van het doorprikken van niet waargemaakte pretenties. Prikkel draad biedt geen bescherming. Gelukkig is de geest vrij.

NAWOORD

Het was verrassend om te zien hoe, tijdens de masterclass, de ene student zich al snel ontpopte als columnist, een andere op weg leek prozaschrijver te worden, terwijl een derde de afstand bewaarde van de analytisch ingestelde beschouwer. De studenten verrasten me bovendien door hun ontvankelijkheid, brede belangstelling, kritische zin en humor. Al mijn vooroordelen over het ontbreken van gevoel voor poëzie bij techneuten moest ik al snel opzijzetten. Ik heb het zeer gewaardeerd dat de TU Delft er zo aan hecht toekomstige ingenieurs in de gelegenheid te stellen buiten hun specialisme om deze mogelijkheid aangereikt te krijgen. Graag wil ik Jacob Fokkema en alle medewerkers bedanken voor hun enthousiaste ondersteuning van het gastschrijverschap en de steeds stijlvolle ontvangst.